

BİBLİYOGRAFYA :

C. Jirček, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Prag 1891, tür.yer.; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Balgarija*, Sofia 1939, s. 301-302; Gökbiğin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 235-244; H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, s. 26-27; J. Čangova, *Srednovekovno Selište nad Trakijskija Grad Sevtopolis*, XI-XIV vek, Sofia 1972, tür.yer.; H.-J. Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei (1864-1878)*, Freiburg 1976, s. 362; B. D. Borisov, "Srednovekovno selište i nekropol vâruhu selištata mogila do s. Djadovo (razkopki prez 1980 i 1981 g.)", *Ex-peditio Thracica*, Sofia 1982, III; a.mlf., *Mediaeval Settlement and Necropolis (11th-12th Century)*, [baskı yeri yok] 1989 (Tokay University Press), s. 5-15, 381-384; P. Soustal, *Tabula Imperii Byzantine VI, Thrakien*, Wien 1991, s. 247, 300-301; M. Kiel, "The Tekke of Kidevli Baba Near Nova Zagora-Bulgaria. A Contribution to Its History and Date of Construction", *Actes des IIIème Congrès International de l'Archeologie Ottomane*, Zaghouan 2000, s. 39-46; a.mlf., "A Monument of Early Ottoman Architecture in Bulgaria: The Bektaşî Tekke of Kidevli Baba Sultan at Kalugero-vo-Nova Zagora", *TTK Belleten*, XXV/137 (1971), s. 53-60; a.mlf., "Some Early-Ottoman Monuments in Bulgarian Thrace: Stara Zagora (Eski Zağra), Jambol and Nova Zagora (Zağra Yenicesi)", *a.e.*, XXXVIII/152 (1974), s. 635-654; Vladimir Georgiev v.dğr., "Nova Zagora", *Kratka Bălgarska Enciklopedija*, Sofia 1966, III, 595; *Entsiklopediyana Balgarija*, Sofia 1984, IV, 612.

MACHIEL KIEL

YENİÇERİ

Osmanlı askerî teşkilâtında
özel konumlu, maaşlı,
dâimî yaya ordusu.

Kuruluş Meseleleri. Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu hakkında tam bir tarih vermek mümkün değildir, bununla beraber bunun belirli bir süreç içinde gerçekleşmiş olduğu açıktır. Osmanlı Beyliği'nin Orhan Bey zamanındaki (1324-1362) yeni fetihler sebebiyle daha fazla askere ihtiyaç duymaya başladığı ve bunu sağlamak üzere savaş esirlerinden faydalanılması yoluna gildiği genelde kabul edilen bir husustur. Eskiden beri kullanılan ve yerli müslüman ahaliden sağlanan, sefer esnasında ücret alan, barış zamanında memleketine dönüp işleriyle uğraşan yaya (ve müselle) askerinin gelişmelere cevap veremediği, özellikle disiplinsiz davranışları yüzünden böyle bir uygulamaya geçildiği kaydedilmekle beraber bu gerekçede, savaş esirlerinden bir askerî güç meydana getirilmesi karşısındaki yadırgamaların da payı olmalıdır. Orhan Bey döneminde sayılarının 1000 kadar olduğu ifade edilen, maaşlı ve dâimî hizmet vermesi düşünülen bu askerler

için I. Murad zamanında (1362-1389) Gelibolu'da Acemi Ocağı'nın kurulduğu ve bunun Kazasker Çandarlı Kara Halil ile Molla Rüstem'in yönlendirmesiyle gerçekleştiği genelde tekrarlanan bilgiler arasındadır. Gazi Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki ilk fetihlerin ardından savaş esirlerini paralı asker şeklinde kullandığına dair beyanlar uygulamanın ilk zamanlarındaki pek aydınlık olmayan haline işaret eder. Gelibolu'daki bu askerin Çanakkale Boğazı'nın iki yakasında askerî nakliyat yapan gemilerde vazife görmeleri ve belirli bir süreden sonra "yeniçeri" adıyla "yeni asker" zümresine dahil edilmeleri öngörülmüştü. Zamanla diğer esirlerin de katılımıyla toplanan gençler ileride devşirmelere uygulanacağı gibi Anadolu'da ve fetihlerin istikrar bulduğu daha geç tarihlerde Rumeli'de Türk ailelerinin yanına verilmekte ve buralarda geçirecekleri beş-sekiz yıl arasındaki zaman dilimi içinde "Türkleşmeleri" beklenmekteydi. Bu ailelerin umumiyetle çiftlik ve toprak sahibi olduğu ileri sürülmekle birlikte bazı resmî kayıtlardan çalıştırılmak üzere sıradan köylülerin yanına, şehir esnafına ve şifâhanelere de verildikleri anlaşılmaktadır (Tablo 1). Buralarda geçirilen sürenin bütün zamanlar için uygulanmadığı ve sistemin ihtiyaca göre bunu kendiliğinden kısalttığı, hatta uygulama dışı bıraktığı pek çok örnekle sabittir. "Türk üzerinde olan oğlanlar" tanımlamasıyla resmî belgelerde yer alan ve kendilerinden "acemi yeniçeri" diye bahsedilen, aynı aileye birden fazlasının da verildiği anlaşılan (Tablo 1) bu gençlerin zamanı geldiğinde Acemi Ocağı'na kayıtları eşkâlleriyle ilgili mevcut bilgilerle yoklanmış olarak, denetim ve sorumlulukları kendilerine havale edilen Anadolu ve Rumeli ağaları tarafından yapıldı. Bunların Türk'e verilmesine mühimme defterlerindeki tabiriyle "torba hizmeti", daha sonra Acemi Ocağı'na geçtiklerinde "torba oğlanı" ve kayıt muamelesine de "torba yazısı" denilmekteydi (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 5).

Pencik oğlanı adı da verilen acemi oğlanı alınması uygulamasına, savaş esirleri ve akınlarda elde edilenlerden beşte birinin dinen devlete verilmesi gerektiği hükünden hareketle başlandığı belirtilir ve yol gösterici olarak da yine Çandarlı Kara Halil ile Molla Rüstem gösterilir. Bunun tarihi değişiklik arzetmekle beraber genelde Edirne'nin fethinden sonra (1361) gerçekleştiği kabul edilir. Bunlar akıncı kadıları, pencikçi ve pencik emini gibi görevliler tarafından toplanırdı. İlk zamanlarda

esirlerin kısa bir eğitimin ardından savaşlarda kullanımının söz konusu edilmesinden bu kurumun da zaman içinde gelişip son şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Acemi oğlanlarının çeşitli kaynaklarda on beş-yirmi yıl olarak gösterilen, ancak uygulamanın ihtiyaca göre büyük ölçüde değiştiği belirli bir hizmet süresinden sonra Yeniçeri Ocağı'na intikal etmeleri "kapiya çıkma" tabir edilir ve bu yeni aşamanın söz konusu gençlerin hukukî durumlarındaki dönüşüme de işaret ettiği ileri sürülür. Pencik oğlanlarının giderek yerlerini devletin hristiyan tebaasından devşirme usulüyle toplanan, dolayısıyla savaş esiri olmayan gençlere terketmeleri aşamasına geçildiğinde bunların da kapiya çıkma sırasında diğerleri gibi kölelik statüsünden çıkıp âzat edilme konumuna eriştikleri tezi, tartışmaları özellikle devşirmelerin hukukî durumunun tanımlanması meselesine götürmüştür. Bu konudaki görüşlerin "köle" ve "kul" kavramlarının tanımı üzerinde yoğunlaştığı ve devşirmelerin bu ikisinden hangisine mensup olduğu veya her iki kavramın da kölelik anlamı içinde birbiriyile örtüştüğü gibi karşıt görüşler, bizzat devletin kuruluşuna dair ortaya atılan çeşitli tezler gibi (Kafadar, *İki Cihan Aresinde*) konuyu uzayıp giden tartışmalara ve çözümsüzlüğe sürüklemiştir (Papoulia, s. 34-41).

Devşirmelerin şer'î hukuk dahilinde kölelik diye kabul edilen hukukî statüleri klasik İslâm köleliğiyle tam uyuşmayan bir toplumsal ve siyasal ortam üzerine oturur. Dolayısıyla kapiya çıkmayı, devşirmelerin artık hukuken özgür bireyler olarak padişaha tâbi kapıkulları imtiyazlı zümresine intikal etmeleri şeklinde düşünmek yanlış olmayacaktır (Karamuk, s. 563). Bununla beraber kul statüsü altında bunların padişaha karşı bağımlılıkları devam eder. *Kutadgu Bilig*'de yaya asker için kullanılan ve köle ile aynı anlamı taşıdığına işaret edilen (Papoulia, s. 4, dipnot 10) "kul" tanımlaması, Osmanlı terminolojisinde kölelikten ziyade bunların eski statülerine işaret eder; bu ilişki içinde bunlar başkasına kiralanamazlar, satılamazlar, askerlik dışında kullanılamazlar; dolayısıyla kul, hükümdara karşı özel bağımlılık durumu içinde fevkalâde hizmet konumu sebebiyle devam eden bir tâbiyeti ve belirli bir hizmeti yerine getirmek üzere acemi oğlanları zümresinden çıkarılmış olma halini ifade eder. Padişahın kul tanımlamasıyla hizmet veren yeniçeri ve sipahileri evlâtları gibi görmesi ve böyle isimlendirmesi, bunların da kendisinden "babamız" diye bahsetmesi, içlerinden liyakat göste-

renlerin hükümdara damat olması aralarındaki bu özel hukuka işaret etmekteydi. Bununla beraber yeniçerilerin kul hitabına itirazda bulunduklarına dair kayıtlar kaynağı Evliya Çelebi olmak üzere 1655-1656 tarihinde dile getirilmiştir (Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan*, s. 49).

Çıkmanın âzat edilme veya serbest kalma (Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 324) diye kabul edilmesi daha önceki hukukî statünün bir nevi kölelik olduğu imâsını da içinde taşır. Osmanlılar'ın özellikle Arap devletlerinde ve Memlükler'de görüldüğü üzere alışılmış yollardan köle-asker edinme yerine devletin tebaası hristiyan ahalinin çocuklarının devşirilmesi fikrine nasıl geldikleri bilinmemektedir. Hristiyan ahalinin çocuklarının devşirilmesi aslında din bakımından da sakıncalı bir durum ortaya çıkarmaktaydı, zira Kur'an'ın hükmü cizye ile yetinilmesini emrediyordu. Osmanlılar'ın meseleyi İslâm'ın zuhurundan önce veya sonra hristiyan olanlar şeklinde Şâfiî hukukuna dayandırıp çözdükleri var sayımı, İslâm'da çocukların köle yapılamama-

yacağı kaidesi veya Bosnalı müslümanların devşirilmesinin gerekçesi olarak bunların mühtedi olmalarının gösterilmesi meseleye kesin bir açıklık getirmmez; ancak ister âzatlık ister serbestlik densin çıkma ile birlikte kölelikten kulluğa veya tanımlaması tartışmalı bir statüden tanımlaması ve konumu çok daha belirli bir duruma geçildiği açıktır. Başlangıçtan itibaren reel politika takip eden Osmanlılar için, bu önemli kurumun şekillenmesinde dini her şeye yön veren mutlak bir etken olarak gördüklerini ve her şeyi buna uyarlayıp yapılandırmaya çalıştıklarını ileri sürmek herhalde isabetli değildir. Meselelerin çözümünde gerçek etken olan "hikmet-i hükümet" payının ihmal edilmediğini ve işlerin esas itibarıyla bu anlamda "kitabına uydu-ru" olarak yürütüldüğünü söylemek mümkündür.

Çocukların toplanarak saray ve askerî hizmetler için eğitilip kullanılması Osmanlı komşu dünyasına da ilham veren bir husus olmuştur. Şah Abbas'ın tahta çıkışının (995/1587) ardından kurulan, "kullar"

veya "gulâmân-ı hassa-i şerîfe" diye anılan birliklerde Ermeni, Çerkez ve Gürcü gibi Kafkas kökenli, İran topraklarına yerleşip çoğunlukla müslüman olmuş, genelde savaş esiri ailelerin çocuklarından askerlik için faydalanılması yoluna gidilmişse de (Roemer, s. 313) bunun Osmanlı devşirme sistemiyle alâkası yoktur. Nizâmülmülk *Siyâsetnâme* adlı eserinde, Türkmenler'den 1000 çocuğun kayıtl altına alınarak bunların gulâm gibi kullanılmasını tavsiye ettiği bilinmektedir. Bir tür "çocuk vergisi" olan bu gibi uygulamalar diğer pek çok kaynakta da geçmektedir (Papoulia, s. 57-58). Nizâmülmülk'ün eserinin yaygın biçimde tanınması devşirmenin ana fikrini içermesinden ötürü önemlidir. Kaynaklarda Orhan Bey zamanında toplanan çocukların sayısının 1000 olarak verilmesi de (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 145) büyük ihtimalle *Siyâsetnâme*'ye dayanır. Fâtih Sultan Mehmed'in Eflak'tan 500 çocuk istemesi bu tür bir vergi talebine Osmanlılar'ın yabancı kalmadığını gösterir. O dönemin voyvodası tarafından redde-

Tablo 1

Türk Üzere Verilen Devşirme Oğlanları

(Osmanlılar'da Sağlık, II, 26-28, Kaynak: 897-944 [1491-1538] tarihli Bursa Şer'iyye Sicilleri).

Bursa Adaköyü'nde Hoşkadem b. Abdullah elinde hizmetçi olan Hamza nam sarışın, kısa boylu, gök gözlü, emred Bosneviyyü'l-asl yeniçeri nasır (نصير) zahmetinden vefat... (Şubat 1491).

Bursa Bahçeköy'de Ali b. Abdullah elinde olan Hızır nam buğday enli (buğday benizli), yalın yüzlü, emred, kara gözlü Eflakiyyü'l-asl yeniçeri nasır zahmetinden vefat... (Mart 1491).

Bursa Akçapınar nam karyede Abdal b. Mehmed elinde olan Hasan nam kara yağız, elâ gözlü, orta boylu, yalın yüzlü, Bosneviyyü'l-asl yeniçeri nasır zahmetinden vefat... (Mart 1491).

Bursa Kite kadılığı Katırlıköy'den Yûsuf b. Mustafa elinde olan Süleyman nam sarışın, gözleri çukur, orta boylu, yalın yüzlü, Bosneviyyü'l-asl yeniçeri tâun illetinden vefat... (Mart 1491).

Bursa'da Hacı İlyas oğlu Mehmed Çelebi elinde olan Yûnus nam sarışın, uzun boylu, Bulgariyyü'l-asl yeniçeri nasır zahmetinden vefat... (Mart 1491).

Bursa Armud köyünde Mevlânâ Bahârî elinde olan Kasım nam kara yağız, kara gözlü, açık kaşlı, Bulgariyyü'l-asl acemi yeniçeri tâun illetinden vefat... (Kasım 1491).

Bursa Adaköy'de Budak b. Mahmud Fakih elinde hizmetçi olan Ağca nam sarışın, elâ gözlü, yalın yüzlü, orta boylu Bosneviyyü'l-asl yeniçeri katırdan düşüp öldü (Kasım 1491).

Bursa Balıklı köyünde Hergeleci Hamza b. Abdullah elinde olan İlyas nam sarışın, gök gözlü, orta boylu, emred, Bosneviyyü'l-asl oğlan tâun illetinden vefat... (Aralık 1491).

Bursa Serme nam karyeden Hacı İdris b. Ali Fakih elinde hizmetçi olan Ali nam buğday enli, elâ gözlü, uzun boylu, Bulgariyyü'l-asl oğlan ve İskender nam buğday enli, tavlılî-kâme, ablak Bulgariyyü'l-asl oğlan ve Nasûh nam kara yağız emred Bulgariyyü'l-asl oğlan üçü birle tâun zahmetinden vefat... (Mart 1492).

Bursa Kaplıca müderrisi Mevlânâ Seydî'ye hizmetçi verilen Hamza nam sarışın, uzun boylu, gök gözlü, Bosneviyyü'l-asl acemi yeniçeri tâun zahmetinden vefat... (Temmuz 1492).

Bursa Armud köyünde Yûsuf b. Abdullah elinde hizmetçi olan acemi Hızır nam kara yağız, gök elâ gözlü, Sirbiyyü'l-asl orta boylu oğlan tâun zahmetinden vefat... (Eylül 1492).

Bursa Fodra nam köyde Solak İskender b. Abdullah hizmetçi verilen Ahmed nam asfer, ezrak, ablak, kasırû'l-kad Sirbiyyü'l-asl oğlan nasır zahmetinden dârüşşifâda fevt... (Ocak 1503).

Bursa Karaman köyünde İshak b. Abdullah elinde Hamza nam asfer, ahver, ablak, aksar, Rûmiyyü'l-asl oğlan dârüşşifâda nasır zahmetinden fevt... (Ocak 1503).

Ulûfeci Evrenos'a hizmetçi verilen Hamza nam eşhel, ablak, etem Bulgariyyü'l-asl oğlan nasır zahmetinden Bursa Dârüşşifâsı'nda fevt... (Ocak 1503).

Şehzade Mahmud'a verilecek acemi yeniçerilerden Mustafa nam emred, uzun boylu, sarışın, Bosneviyyü'l-asl oğlan Frenk uyuzu olduğu cihetten timar için Yılan-cı Kemal'e verilmiş ve timar edilerek teslim edilmiş (Mart 1504).

Bursa Dârüşşifâsı hizmetinde olan yeniçerilerden Hasan nam buğday enli, ergen, ahver, orta boylu, Bulgariyyü'l-asl ve Mustafa nam sarışın, elâ gözlü, orta boylu Bulgariyyü'l-asl oğlanlar kapıya varmağa murad edindikleri ecilden... (Mart 1504).

Hamamlık köyünde Berek b. İşâ'ya hizmetçi verilen Hamza nam sarışın, gök gözlü ve açık kaşlı, emred Bulgariyyü'l-asl oğlan tâun zahmetinden fevt... (Mayıs 1504).

Hacı İvaz Paşa Kızırganlı'da Hacı Ahmed b. Abdullah elinde olan Hasan nam sarışın, elâ gözlü, açık kaşlı, tavlılî-kâme, Bulgariyyü'l-asl emred oğlan ve bir dahi İskender nam kara yağız, ahver, ahzer, emred, Rûmiyyü'l-asl oğlan tâun zahmetinden fevt... (Mayıs 1504).

Gülpınar köyünde Hızır b. Mûsâ elinde olan Ali nam sarışın, elâ gözlü, açık kaşlı, emred, Bulgariyyü'l-asl ve bir dahi Ahmed nam buğday enli, kara gözlü, çatık kaşlı, emred, Bulgariyyü'l-asl oğlanlar tâun zahmetinden vefat... (Mayıs 1504).

Gülpınar köyünde Mahmûd b. İlbeyi'nin elinde olan Hüseyin b. Abdullah nam sarışın, elâ gözlü, açık kaşlı, emred, Bosneviyyü'l-asl oğlan tâun zahmetinden fevt... (Mayıs 1504).

Gülpınar köyünde Muharrem b. Hamza elinde olan Ali nam sarışın, elâ gözlü, emred, Rûmiyyü'l-asl oğlan tâun zahmetinden fevt... (Mayıs 1504).

Bursa'da Bakkal Mehmed b. Hızır nam kimesnenin zimmetinde Bulgariyyü'l-asl Hızır b. Abdullah ve Rûmiyyü'l-asl İlyâs b. Abdullah nam acemi yeniçerileri olup ve zikrolunan yeniçeriler tâun illetine müptelâ olup ve bu marazdan fevt olmağa... (Şubat 1538).

Bursa'da Sultan Mehmed Han mahallesinde mütemekkin acemi yeniçerileri kethüdâsı Halil b. Aynî yedinde Mesîh b. Abdullah ve Hüseyin b. Abdullah nam emred Bulgariyyü'l-asl acemi oğlanları olup hâliyyâ mezbur Mesîh nasır zahmetine müptelâ olup ve mezkûr Hüseyin dahi tâun zahmetine müptelâ olup zikrolunan acemi oğlanlar bu marazlarından fevt... (Şubat 1538).

YENİÇERİ

dilen bu talebe daha sonraları olumlu cevap verildiği belirtilmekte ve Eflak Prensi Neagoe Basarab'ın (ö. 1521) yılda 600 çocuk vaad ederek Türk saldırılarından kurtulduğu ifade edilmektedir. Para veremeye gücü yetmeyenlerin vergilerini çocuk teslimatıyla yapmaları örneği yine Fâtih döneminde Arnavutluk için de söz konusu olmuştur (Papoulia, s. 58-59). Kafkaslar'dan çocuk vergisi istenmesi ise ciddi yetini çok daha geç zamanlara kadar korumuş, nihayet 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 23. maddesiyle bu tür talepler son verilmiştir (Noradounghian, I, 329).

Ancak bu istisnâ örneklemeler devşirme sisteminin özünü örtüşmez. Sistemin ne anlama geldiğini Selânik metropoliti tarafından yazılan 1395 tarihli bir mektup açıklar. Burada, toplanan çocuklardan bahsedilmekte, onların böylece dinlerini değiştirmek zorunda kalacakları, örf ve âdetlerini kaybedecekleri, dillerini unutacakları, köleliğe sevkedilecekleri, barbarlığa düşecekleri dile getirilmektedir (Papoulia, s. 62-63). Moravya markgrafına (saray konutu) yazılan 1397 tarihli bir mektupta da buna benzer bir anlatım görmek mümkündür. Burada da on-on iki yaşlarındaki oğlan çocukların asker yapılmak üzere alındığı hususuna yer verilmektedir (Karamuk, s. 559). Bununla beraber bazı ailelerin kendi istekleriyle çocuklarını devşirmeye verdiklerine dair Batılı seyyah ve gözlemciler tarafından yapılan tesbitleri (Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, 529) haklı çıkarmak üzere 1498 tarihli bir Torba Kaydı'nda kendi isteğiyle yazıldığına dair bir şerh düşürülen Sokoloviçe köyünden (Bulgaristan) İstoban veled-i Dimitro örneği (Tablo 2) durumun bazan başka yönünün de bulunduğunu gösterir. Fakat bu gö-nüllü katılımların pek fazla olmadığını kayıtlarda buna dair düşülen şerhlerin azlığı ortaya koyar. Öte yandan gönüllü katılım söylemlerinin hristiyan ailelerin direnme, çocuklarını saklama, erken evlendirme, rüşvet dahil çeşitli yollara başvurma ve hatta isyana kalkışma gibi daha sıkça görülen tepki örneklemeleriyle (Papoulia, s. 109-116) dengelenmesinde fayda vardır.

1385 tarihli bir belgede iki yeniçerinin adı zikredilmektedir (İlyas b. Abdullah ve İskender b. Abdullah), bu da aynı tarihte ocağın mevcudiyetine işaret eder (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 145; Papoulia, s. 67'de sehven 1395). Devşirme olayının anlamının belirlenmesinde ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş tarihiyle ilgili tartışmalara açıklık getirilmesinde bu gibi beyanlar büyük önem taşımaktadır. Devşirme-

Tablo 2

Yeni Devşirilen Çocukların
Eşkâl ve Aile Kayıtları(Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi,
Bâb-ı Defterî, Mütferrik, nr. 36805)

Köstendil livâsi: (Ramazan 903/Nisan-Mayıs 1498)

Ustrumca kazası Makriva köyü

Yeno veled-i Dimitro

Elâ gözlü, açık kaşlı, ak benizli, iki kaşı arasında beni var, iki zülfü altında beni var, uzun boylu, mahbûbdur.

Ustrumca kazası Makriva köyü

Miloş veled-i Dragoy

Kara gözlü, açık kaşlı, sağ kulağı delik, ak benizli, uzun boylu, mahbûbdur.

Ternik köyü

Pale veled-i Nikola

Elâ gözlü, açık kaşlı, sol kulağı delik ve sağ gözü kuyruğunda beni var, sarışın, orta boylu.

Gradiç köyü

Görgo veled-i Yako

Gök elâ gözlü, açık kaşlı, elinde nişanı var, ak benizli, uzun boylu.

Gradiç köyü

Dula veled-i Kostime

Kara gözlü, açık kaşlı, sol gözünün altında nişan var ve sol kulağı delik, gendum-gün, uzun boylu.

Kaloçinde köyü

Bringo veled-i Vleis

Gök elâ gözlü, çatık kaşlı, üst dudağı ve sağ yanında nişanı var, ak benizli, uzun boylu.

Tırhala sancağı Polana köyü

Yani veled-i Gireç

Gök elâ gözlü, sarışın, orta boylu.

Yeno veled-i Kiro

Gök gözlü, açık kaşlı, sol kaşının kuyruğunda nişan var, gendum-gün, uzun boylu.

Nikola veled-i Rayko

Elâ gözlü, çatık kaşlı, eğnin sağ yanında nişanı var, ak benizli, uzun boylu.

Karye-i Andro Nikodol

Rale veled-i Yuvan

Zeytin gözlü, açık kaşlı, üst dudağında nişanı var, ak benizli, orta boylu.

Karye-i Sokoloviçe

İstoban veled-i Dimitro

Gök elâ gözlü, çatık kaşlı, sol yanağında iki beni var, ak benizli, uzun boylu (kendi isteğiyle kaydolundu).

Atina

Yorgi veled-i Nikola, ana adı Mariya, yaş on dört.

Atina

Mihal veled-i Yorgi, ana adı Mariya, yaş on iki.

İşkodra livâsi, İpek, Görek Babinic mahallesi

Vajino veled-i Radosav

Buğday tenli, kara gözlü, açık kaşlı, yaş on beş.

Hersek sancağı

Nâhiye-i Polimiye, an cemâat-i Knez Göre veled-i Dirak, Pladin veled-i Radosav, sarışın elâ gözlü, açık kaşlı, yaş on dört (Enderun için ayrıldı).

İlbasan sancağı Tanış köyü

Petri veled-i Gön

Sarışın, elâ gözlü, açık kaşlı, yaş on üç.

İşkodra nahiyesi Müselleman köyü

Görek veled-i Gön

Kara yağız, kara gözlü, çatık kaşlı, yaş on beş.

nin ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunun genelinde, karşılaştırmalı ve ilmî bir kaynak analizi yapılmadan I. Murad devrinde gerçekleştirildiği var sayılmakla birlikte (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 144; *DiA*, XXXI, 163; *DBİst.A*, VII, 472 ve devşirmenin başlaması en geç 1383-1387 arası: Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, s. XXI) bunun Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) olduğu, kendisi de iki kardeşiyle birlikte Fâtih devrinde devşirilip yeniçeri yapılan Ostravicalı Konstantin tarafından belirtilir (*Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 24). Bu kayıt, yukarıda 1385 tarihli olarak zikredilen yeniçeriler sebebiyle dayanaktan yoksun görünmekle beraber devşirmenin Yıldırım Bayezid zamanında ortaya çıktığına dair ilgili literatürde ciddi kayıtlar yer almaktadır (Werner, I, 150-151). Yine de bu tür münferit beyanlar, ilmî usullerle yeterli bir muameleye tâbi tutulmadan genelde kesin gerçekler diye kabul görmüştür. Konuyla ilgili ayrıntılı bir doktora çalışması yapan Basiliğe Papoulia'nın Osmanlı kroniklerinde verilen bilgilerin teşrihi neticesinde devşirmenin uygulanmasının ve ocağın kuruluşunun Orhan, pencik usulünün kabulünün I. Murad ve devşirmenin sistemleştirilmesinin II. Murad zamanında gerçekleştiği kanaatine varması tartışmaları sona erdirememiştir (*Ursprung und Wesen der "Knabenlese"*, s. 91; Werner, I, 148). Vryonis'in 1943'te basılmasına rağmen Uzunçarşılı'nın *Kapukulu Ocakları* adlı eserinden ve bunun içinde yer alan sayısız belgeden bu alanda yazı yazan pek çok bilim adamının faydalanmamış olduğuna işaret etmesi ("Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmeleri", s. 518) bu durumda daha da önem kazanmaktadır. Devşirme ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuyla ilgili yazıların -filin tarifi gibi- herkesin dokunduğu kısmı bir şeye benzeterek, dolaşısıyla kullanılan ve çok geç tarihlerde kalemeye alındıkları bilinen kroniklerde yer alan bilgi ve tarihlemelerin tartışmasız doğru kabul edilmesinden, hatta yazılan eserlerin her birinde değişik tarihler verilmesinden ötürü konunun karmaşası daha da artmış bulunmaktadır. Bu durumda devşirmenin ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş ve kurumlaşmasının, en erken Orhan döneminin sonlarında veya en geç I. Murad devrindeki bir zaman dilimi içinde gerçekleştiğini, ancak birbiri içine giren süreçler halinde tedricen geliştiğini düşünmek daha doğru olacaktır.

Devşirmenin XV. yüzyıl sonları veya XVI. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'da da uygulanmaya başlandığı kaydına rağmen

Tablo 3

XV-XVIII. Yüzyıllarda
Anadolu'da Devşirme Mahalleri

Aksaray	Diyanbekir	Malatya
Amasya	Eğirdir	Manyas
Arapkir	Erzurum	Maras
Batum	Gemlik	Mihalıç
Bayburt	İznik	Niğde
Beyşehir	Karahisar	Sinop
Bilecik	Karaman	Sis
Bursa	Kayseri	Sivas
Cizre	Kemah	Tokat
Çemişgezek	Kütahya	Trabzon
Çorum	Lefke	Zülkadriye

(Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 14) bu-
nun özellikle Bithinya bölgesi örneğinde
görüldüğü gibi (Papoulia, s. 86) daha ön-
ceki tarihlerde gerçekleştiği ve zamanla
Anadolu'nun hemen her yerine yayıldığı
muhtemeldir (Vryonis, s. 539, Tablo 3).
Devşirilen çocukların yaşlarının da bunun-
la ilgili fermanlarda işaret edildiği gibi on
dört-on beş, nihayet on yedi-on sekiz (XVI.
asrın başlarına ait nişan sûreti), hatta 1031
(1622) tarihli bir fermanla kaydedildiği gi-
bi on beş-yirmi yaşları arasında, dolayısıy-
la nisbeten ileri yaşlarda olmak üzere de-
ğişiklik gösterir (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocak-
ları*, I, 93, 95). Bazı istisnaî örneklerde yir-
mi bir ve yirmi iki yaşları görülebilir. Bu
durumda bunların hristiyan isimlerini, aile-
lerini, dillerini ve memleketlerini unutmadi-
kları açıktır ve buna dair sayısız örnek
mevcuttur. Ayrıca devşirme kayıtlarında
kendi asıl isimlerinin yanında ana babaları-
nın hristiyan isimleri de belirtilmektedir
(Tablo 2). Öte yandan Türk'e vermenin her
zaman uygulanmadığına dair örnekler de
göstermek mümkündür. Nitekim Ostravi-
calı Konstantin ve iki kardeşinin beraberce
devşirildikten sonra -büyük bir ihtimalle la-
ğimcilik becerilerinden ötürü- böyle bir uy-
gulamaya tâbi tutulmadıkları anlaşılma-
ktadır. Konstantin devşirildikten bir yıl son-
ra (1456) Belgrad muhasarasına iştirak et-
miştir (*Bir Yeniçerinin Hattıratı*, s. XI-XII,
61-62). XVI. yüzyılda cereyan eden yoğun
savaşlar sebebiyle sistemin öngörüldüğü
gibi işlemediği ve ocağa intikallerin kısa
bir eğitimin ardından hemen gerçekleş-
mesi gibi etkenlerle bazı yeniçerilerin Türk-
çe'ye yeterince vâkıf olmadıklarına dair
tesbitler (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*,
I, 62, 340; Danişmend, II, 372) mesnetsiz
tartışmalara yol açmakla beraber gerçek
payı taşır. 1573'te Venedik balyosu Cos-
tantino Garzoni'nin gözlemlediği üzere ba-

zıları Arz Odası penceresinden bakan pa-
dişah tarafından bizzat seçilen (*Relazioni*,
s. 397) ve saray okullarında yetiştirilmek
üzere ayrılanların Enderun'da geçen uzun
eğitim süreleri neticesinde idareci sıfatıyla
devlet makamlarına tayin edildiklerin-
de artık böyle bir eksikleri kalmadığı mu-
hakkaktır.

Devşirilen gençlerin, Türk'ten geri alınıp
İstanbul'a getirildikten sonra başlarına ak
börk geçirilerek ocağa dahil edildikleri bi-
linmektedir. Ancak bunun Hacı Bektaş-ı
Veli ile irtibatlandırılması, özellikle bu ve-
linin Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan çok
daha önce ölmüş olmasından ötürü ta-
mamen geçersizdir. Öte yandan 1438-1458
arasında Bursa yöresinde kölelik dönemi
geçiren Macaristanlı György'nin Anadolu'-
nun önde gelen evliya-dervişlerinden söz
ederken Seyyid Gazi kadar ünlü diye tanı-
tığı Hacı Bektaş'ın isminin "hacılara yar-
dım eden" anlamına geldiğini, yardımını
dileyen ve cevap alan hacıların bu ermişe
karşı büyük saygı duyduklarını söylemesi
(*Tractatus*, s. 289) ve yeniçerilerin Hacı
Bektaş'a atfedilen mânevî irtibatına dair
herhangi bir işaretle bulunmaması önem-
lidir. Ocağın bir askerî kurum olarak ku-
ruluş aşamalarını artık çoktan geride bı-
raktığı böyle geç bir tarihte hâtrrat sahi-
binin, hacıların evliyası kabul edilmeden
önce kendisine atfedilen ak börk hikâye-
sinden ötürü yeniçerilerin mânevî velisi ol-
duğuna değinmesi beklenirdi. Bunu yap-
maması böyle bir bağlantının çok daha
sonraki zamanlarda ortaya çıktığını gös-
termektedir. Yine 1455-1463 yıllarında yeni-
çerilik yapan Konstantin'in de hâtrratında
Hacı Bektaş veya ak börkle ilgili herhangi
bir şey söylememesi herhalde bu yönde
bir anlam taşır. Bununla beraber XV. yüz-
yılın sonlarında Âşıkpaşazâde'nin böyle bir
irtibatı reddetmek zorunda kalması bu-
nun belirli kesimlerde artık söz konusu
edilmeye başladığının delilidir (*DBİsA*, VII,
474). Öte yandan yeniçeri börkünün Os-
manlı Devleti'nin kuruluş döneminde teş-
kilâtî bir grup oluşturan ahilere mahsus
bir başlık olduğu genel kabul görür. Yeni-
çerilerin Bektaşîler'le yakınlıklarının tar-
tışmasız kabul görmesi ocağın yapısal bo-
zulma aşamalarında daha bir geçerlilik ka-
zanır. Yeniçeri Ocağı'na Bektaşî Ocağı, ye-
niçerilere tâife-i Bektaşîyye gibi isimler ta-
kılması, Bektaşîler'in ocağa girerek 94. Ce-
maat Ortası'nda babalardan birinin Hacı
Bektaş vekili sıfatıyla makam tutması ve
pîr evinde vefat eden babanın yerine se-
çilen yenisinin İstanbul'da Yeniçeri Ocağı'-
nı ziyaret edip sadrazam tarafından ka-

bul edilmesiyle neticelenen belirli bir me-
rasime tâbi tutulduktan sonra postuna
oturtulması gibi teşrifat (Uzunçarşılı, *Ka-
pukulu Ocakları*, I, 147-150) ocak ve tari-
katın 1826'da aynı kaderi paylaşmasına
kadar devam etmiştir. Acemi oğlanları-
nın Türk üzerinden geri alındıktan sonra
Yeniçeri Ocağı'na intikalleri dışında saray
hizmetlerinde (hassa bahçe-bostan-çama-
şırhane-mutfak-fırın-ahır-mandıra-odun
gemileri), ayrıca donanma gemilerinde,
tophanede, suyollarında, işçi olarak kem-
hacılar yanında çalıştırılmak üzere çıkma-
ya tâbi tutuldukları veya 1570'te Edirne'-
de Selimiye Camii inşaatında çalıştırılmak
amacıyla ulûfeli olarak kaydedildikleriyle
ilgili bilgiler kendilerinden istifade edilme
kanallarının çeşitliliğini gösterir (*a.g.e.*, I,
115-125, 138).

**Osmanlı Ordusu ve Toplumundaki Ko-
numları.** XVI. yüzyılda ordunun çok büyük
bir kısmı timarlı sipahilerden oluşmaktay-
dı. Ancak bu durum yeniçerilerin önemini
azaltmaz ve savaşlarda genellikle önemli
zayıat karşılığında sipahiler tarafından yu-
muşatılan düşmana vurulacak nihâî dar-
bede kendilerine önemli bir rol düştüğü
bilinir. Öte yandan zayıattan en çok koru-
nan seçkin kıtalar da yeniçeri askeri idi.
Eflak Prensi Kazıklı Voyvoda'ya (III. Vlad)
karşı verilen mücadele esnasında (1476)
Vlad'ın vahşice sürdürdüğü savaş sebe-
biyle ayrıca nasıl korktuğunu açıkça ifade
eden yeniçeri Konstantin, özellikle Tuna'-
nın karşı kıyısında kalan padişahın o ana
kadar açılan top ateşi yüzünden 250 ye-
niçerinin ölmesinden de etkilenerek öte
yakada kalanların da ağır kayıplara uğra-
yabileceği ihtimaliyle çok büyük bir sıkıntı
içine düştüğünü dile getirmektedir (*Bir
Yeniçerinin Hattıratı*, s. 81). Zira yeniçe-
riler, ordu mevcudunun yüzde doksanını
oluşturarak Osmanlı Devleti'nin temel ta-
şı ve bel kemiğini teşkil eden maliyeti dü-
şük timarlı sipahilere oranla (Murphey,
Osmanlı'da Ordu ve Savaş, s. 59-66) eği-
tilmesi uzun zaman alan ve pahalıya mal
edilen askerlerdir. Bu durumları ocağın
devşirme sistemine dayandığı klasik dö-
nemlerin sonuna kadar geçerliliğini koru-
muş olmalıdır.

Devşirme teşkilâtının Yeniçeri Ocağı ve
saray için olmak üzere iki hizmet sahası
bulunmaktadır. Saray için yapılan devşir-
menin ocak için yapılanların nihayete er-
mesinden çok daha sonraları, hatta Ace-
mi Ocağı'nın ilgası tarihlerine kadar de-
vam ettiği anlaşılmaktadır. Ocak için ya-
pılan devşirmenin XVIII. yüzyılın ortaları-

YENİÇERİ

na kadar önemsenmeyecek derecede az sayıda olsa dahi uygulandığı tesbit edilmektedir. Çeşitli belge ve kaynaklardan hareketle Acemi Ocağı'ndaki mevcûdatla ilgili sağlam bir fikir edinmek mümkündür. XVI. yüzyıl ortalarında sayılarının 4000'e ulaştığı, asrın sonlarına doğru 9000'e vardığı, XVII. yüzyılda ise 12.000'i aştığı belirlenebilmektedir. Sayı yeniçeri mevcudundaki artışa da işaret eder ve XVIII. yüzyıl içinde Acemi Ocağı'ndaki sayısal düşüş, 1666'da Batı ve Orta Balkanlar'da yıllık devşirme sayısını 300-320 arasında öngören fermanın işaret ettiği üzere devşirme uygulamasının da azaldığını gösterir. Bunda muhtemelen ocağın savaş meydanlarında gözlenen başarısızlıklarından ötürü yapılan masraflara değmediği kanaati etken olmuştur (a.g.e., s. 69). Nitekim Acemi Ocağı'ndaki 1706 ve 1752 tarihli rakamlar 1860 ve 1818 efradı gösterir, genel toplam daha sonraki senelerde de yaklaşık bu sayı civarında kalır (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 79-81). Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına kadar ayakta kalmakla birlikte işlev değişikliğine uğramıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından hâlâ mevcut Rumeli ve Anadolu ağaları Bursa'ya sürülmüştür. Bir müddet daha saraya odun nakli işleriyle görevlendirilerek ayakta kalan ocak nihayet ocak ağalığının "hatab eminliği"ne tahvilyle tamamen tarihe intikal etmiştir (a.g.e., I, 69-70).

Yeniçeri Ocağı'nın Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurumsal açıdan gelişmesi yanında bir dizi sefer sebebiyle sayısal aç-

dan da artması kaçınılmaz olmuş ve yaklaşık 5000 tahmin edilen sayı Fâtih'in saltanatı sırasında ikiye katlanmıştır. Sayısal artış Kanûnî Sultan Süleyman zamanında 12-13.000 olarak gösterilmekle beraber bunların hepsinin birden sefere katılması söz konusu değildir. Avrupa'daki savaş meydanlarında ateşli silâhlarla donatılan piyadelerin öne çıkması yeniçeri sayısının önemli derecede artmasına yol açmış, bunun sonucunda klasik sistemden köklü uzaklaşmalar kaçınılmaz olmuştur. Nitekim daha III. Murad devrinin sonunda (1595) yeniçeri sayısı 25.000'e varmış bulunuyordu (*El²* [İng.], XI, 323-324; ayrıca bk. İnalçık, s. 90). Bununla beraber yaya askeri sayısındaki artışın yol açtığı maliyetin karşılanması bu tarihlerde hüküm süren enflasyonun da etkisiyle büyük sıkıntılara yol açmıştır. Bu sayı (bütün ulûfeli kul taifesi), yapılacak ödemelerin aşırılığından tedirginlik duyan ve kendi dönemindeki (XVII. yüzyılın ilk yarısı) gelişmeleri sorgulayan Koçi Bey'deki rakamlara göre 92.000'den 200.000'e çıkmıştır (Rifa'at Ali Abou-el-Haj, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 140). Maaş ödemeleri artan sayılar doğrultusunda önemli giderler olarak kalmıştır. 932 (1526) yılı itibarıyla 7886, Kanûnî'nin ölümünden hemen sonraki (1567) artış neticesinde 12.798, 1018'de (1609) 39.282 ve 1660'ta 39.470'i İstanbul'daki kışlalarda, geri kalan 14.379'u vilâyetlerde bulunmak üzere toplam 53.849 kişi için yapılan ödemeler, verilen seneler itibarıyla 15 milyon kûsur akçeden 100 ve dolayısıyla 133 milyon kûsur akçeye varmak-

taydı (Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s. 38-39, 67-68). 1514-1680 zaman dilimi içindeki sayılar genelde 10-60.000 arasında değişmiştir (Âgoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 50).

Ulûfe özel tanımlamasıyla anılan maaş ödemeleri, Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*'sinde askere verilecek maaşın üç ayda bir ödenmesi önerisiyle örtüşür (Papoulia, s. 60) ve muhtemelen bu uygulamanın ilham kaynağına işaret eder. Ancak maaş ödemelerinin hangi sebeplerden ötürü üç ayda bir (senede dört kış) yapıldığına dair bir kayıt yoktur. Bunun finansman sıkıntılarından ziyade bürokratik sebeplere dayandığını ileri sürmek mümkündür. Maaş zammı talepleri erken tarihlerden itibaren ağırlığını hissettirir; 1446 Buçuktepe olayı ve 1481'de Fâtih'in ölümüyle başlayan fetret, o sıralardaki siyasi çekişmeden de cesaret bularak bunun açık bir isyan haline dönüşen ilk örneklerindendir. Seferlerde, cülûslarda maaşlara zam, terakki ve bahşış talepleri giderek âdet haline gelen davranışlara dönüşmüş, II. Selim'in tahta çıkışı esnasında Belgrad ve İstanbul'da cereyan eden 1566 hadiselerinde olduğu gibi yeni padişahı ve devlet erkânını hiçe sayan davranışlar sergilenebilmiştir. 1514 seferinde güçlü bir padişahın vaktiyle kendisine taht yolunu açmış olan yeniçerilerin muhalefetiyle uğraşmak zorunda kalmasının (Emecen, *Zamanın İskenderi*, s. 114-117), hatta babası II. Bayezid'in sürekli huzursuzluk çıkaran yeniçerileri ortadan kaldırmayı dahi düşündüğü (Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, s. 27), 1031'de (1622) ocağın üzerinde ebedî bir leke halinde kalacak olan II. Osman'ın tahttan indirilip katledilmesi faciasının (Tezcan, s. 115 vd.), 1703 asker-esnaf-şehirli ayaklanması neticesinde Edirne'deki II. Mustafa'nın hal'i, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin ağır hakaretlerle katli (Rifa'at Ali Abou-el-Haj, *1703 İsyanı*, s. 94 vd.), hatta yeniçerilerin açıkça Osmanlı hânedanından yüz çevirmele-ri ve Garp ocakları misali içlerinden birinin seçimle iş başına geleceği bir "cumhur devleti" kurma seçeneğini tartışmalarının (Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan*, s. 49), nihayet Lâle Devri'ne son veren 1730 isyanı gibi büyük ihtilâllerin (III. Ahmed'in hal'i, Sadrazam İbrâhim Paşa'nın idamı) habercisi gibidir. Yeniçerilerin zamanla güçlenen grup kimliği ve mensubiyet duygusu sıkı bir dayanışma içine girmeleriyle sonuçlanmış, birbirlerine hitap ederken kullandıkları "yoldaş" tabiri bu durumlarının işareti, ocak ka-

Ridâniye Savaşı'nı tasvir eden minyatürde yeniçerileri gösteren detay (Şükrî-i Bitlisi, *Selimnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597, v. 235*)

zanlarını meydana çıkarmaları ise (kazan kaldırma) isyana niyetlendiklerinin göstergesi olmuştur. Taşrada ve özellikle merkezdeki bu askerî güç giderek sosyal ve politik tabanda kök salıp yönetimi de etkileyen başlıca unsur haline gelmiş, askerlik yeteneği zayıfladıkça siyasete müdahale ve siyasetçinin aleti olması hali kuvvet bulmuştur. Cevdet Paşa'nın Berlin sefiri Sadullah Paşa'ya yazdığı Ekim 1884 tarihli mektupta dile getirdiği "yeniçeriliğin Osmanlılar'ın iliğine işlemiş olduğu ve ocakların asabiyyet-i milliye makamına geçerek devlet işlerinin usul ve fûrûunu istilâ ettikleri" ifadesi (*Tezâkir*, IV, 218-219) böyle bir olumsuz gelişmenin özrü gibidir. Bazı tarihçilerin, XIX. yüzyılda çağdaş bir devlet yapısı kurmaya yönelik yenilenme girişimlerindeki hayatî zarureti göz ardı ederek pek itibar ettikleri bu nitelime, dolayısıyla yeniçeriliğin toplumun ve devletin içine nüfuz etmiş bir asabiyyet hassası, bir sivil toplum örgütü diye takdim edilmesi, ocağa ceberût devlet karşısında bir muhalefet kanadı olarak halkın koruyuculuğunu yakıştırmayla âdetâ bir Robin Hood rolü biçilmesi herhalde romantik bir söylemin ötesine geçemez. Anadolu ve Rumeli / Balkanlar'da müslüman veya gayri müslim halkın ezilmesinde yeniçeriliğin olumsuz bir rol oynadığı açıktır. 1804'te Sırp ayaklanmasına sebebiyet verecek şekilde reâyânın baskı altında tutulmasında yeniçerilerin payı bu isyanda devletin Sırp'ların yanında yer almasıyla sabittir (Aslantaş, s. 66 vd.). Yakıştırılan hangi niteliğiyle olursa olsun artık modern devlet yapılanması içinde yer almasına imkân bulunmayan yeniçeriliğin, ilgasından sonraki zaman içinde hızla unutulduğu da bir gerçektir. Nitekim asrın ikinci yarısından itibaren yeniçerileri hatırlayan -o da Deli Petro'nun Strelitz askerinin imhası (1698) kıyaslaması sebebiyle-, olumsuzluklarına dair kara bir tablo çizdiği *Târih*'inde yazdıklarını unutmuş görünen Cevdet Paşa dışında âdetâ kimse kalmamış gibidir. Bu anlamda, yürüyüş tarzının garipliği içinde müzikal hiçbir özgün metnin günümüze intikal etmediği mehterlerinin dahi uydurularak ancak II. Meşrutiyet devrinde yeniden ortaya çıkarıldığını hatırlamak yeterlidir.

XVI. yüzyıldan itibaren hükümdarların iktidar ve konumu itibarıyla artık marjinal ve sembolik bir hale geldiği, kamu hizmeti ve hükümetin günlük işlerinden el çektiği (Rifa'at Ali Abou-el-Haj, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 72) zamanında yapılmış tesbitler olarak dikkat çeker. 988'den

(1580) ocağın ilga tarihine kadar (1826) geçen zaman içinde yeniçeri nüfuzu altında devletin uğradığı var sayılan, hatta, "Osmanlı rejiminin esasları yeniden kurulmuştur" iddiasında bulunulmasına yol açabilen (Yaycıoğlu, s. 680) köklü değişimin ve piramidin tepesindeki konumunu kaybederek kendini yaygın bir idarî örgünün ortasında sıradan bir monark halinde bulmasıyla başlayan sürecin "ikinci imparatorluk" diye nitelenmesi (Tezcan, s. 192-193 vd.) âmil sebebi yine yeniçerilerin teşkil ettiği olumsuzluklara katkıda bulunması açısından önem taşır. Öte yandan "toplumsallaşan yeniçerilik" ile merkezin yenilenme girişimleri arasında eski-yeni mücadelelerine dönüşen reform uygulamalarının "halkın hukuku ile devletin despotizmi" arasındaki bir çatışma olarak gösterilmesine, yeniçeri ihtilâllerinin "Osmanlı anayasal mücadelelerinin bir parçası" ve yeniçeri merkezli muhalefetin aslında "aydınlanmacı despotizme karşı kolektif hak arama mücadelesi" olduğu tarzındaki mesnetsiz iddialar (Yaycıoğlu, s. 682) yabancı elçilik mensuplarının gözlemleriyle desteklenmek istenmektedir. Nitekim Avusturya elçiliğinde 1802'den beri "dil oğlanı" olarak vazife gören ve 1822'de bizzat elçi olarak tayin edilen (Krauter, s. 5, 83) Franz von Ottenfels'in Kasım 1808 tarihli raporuna atıf bu anlamdadır. Ottenfels, Yeniçeri Ocağı'nı "Osmanlı halkının çekirdeği ve onun devlete karşı özerkliğini sağlayan silâhlı gücü" olarak takdim etmekte, yeniçerileri daha çok "cumhuriyetçi bir zihniyete, Nizâm-ı Cedid'i ise mutlakîyetçi despotik ilkelere meyyal" göstermektedir (Yaycıoğlu, s. 667, 682). Ancak meseleye, nefret edilen ve amansız bir savaş sürdürülen Fransa ve onun bütün monarşileri tehdit eden ihtilâl fikirlerinin etkisi altında bakan Ottenfels'in bu durumda yeniçerileri, meşrû hükümdarları tahtından eden ve ezilmeleri için savaşılan ihtilâl Fransa'sının kendi krallarının kafasını kesen cumhuriyetçilerine benzettiği, dolayısıyla aslında olumsuz bir kimlik çizdiği açıktır. Kaiser Franz'ın birkaç ay sonra İmparator Napolyon'a savaş açacağı bir dönemde (Krauter, s. 33) başka bir şey söylemesi de esasen beklenemezdi. Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden (16 Kasım 1808) sonra yeniçerilerin uzun bir idam listesini geri çeviren ve içinde bulunduğu o zor anda dahi belirli bir asabiyyet ortaya koyan II. Mahmud'un ocağın varlığını devam ettirmesine karşı olmadığını, ancak kendilerinden mutlak bir itaat beklediğini, aksi halde başşehir Anadolu'daki bir yere

taşıyacağını ifade ettiğine dair yine Ottenfels'e ait olan bilgilendirme (Krauter, s. 32), "esnaf takımından ricâl huddâmına kadar halkının neredeyse yarısının ocağa kayıtlı olduğunu ve hiçbir iş yapmadan ulûfe aldıklarını" belirttiği İstanbul'da (a.g.e., s. 19) yine kendi ifadesiyle "yeniçeri partisi"nin mutlak gücü ele geçirilmiş olması sebebiyle ayrı bir önem taşır. Bu durumda, klasik dönem sonrasi yeniçeriliğinin halkın hak ve hukukunu korumaktan ve benzer meziyetleri taşımaktan ziyade kendi grup çıkarları doğrultusunda, hayatî bir gereklilik arzeden her türlü reformcu açılımlara, başka bir deyişle düzen değişikliğine karşı kazan kaldıran silâhlı bir örgüt seviyesine düştüğü sonucuna varılması daha isabetli ve eldeki verileri zorlamayan daha gerçekçi bir tanıdır.

Silâh ve Eğitimleri. I. Kosova Savaşı'nda (791/1389) sayıları 2000 kadar olan yeniçeriler ok ve yayla silâhlıydılar. Ateşli el silâhlarıyla tanışmaları II. Murad zamanında, çoğunun ateşli silâhlara geçmesi ise XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir. Tüfek cinsi ilkel bir ateşli silâhın ilk defa II. Kosova Savaşı'nda (852/1448) kullanıldığına dair bir kesinlik vardır (Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 34). Öte yandan daha 1455 gibi erken tarihlerde özellikle serhat kalelerinde "tüfenk-endâz" yeniçerileri askerlerinin yerleştirildiği bilinmektedir. Novaberda (Novabrdo) Kalesi'ne konuşlandırılan diğerleri yanında on yeniçeri tüfek-

Yavuz Sultan Selim'in, kardeşi Şehzade Ahmed ile yaptığı savaş tasvir eden minyatürde yeniçerileri gösteren detay (Şükri-i Bitlisi, *Selîmnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1597, vr. 83*)

YENİÇERİ

çisi muhtemelen bu anlamda ilk tüfek-çi birliğidir. İdrîs-i Bitlisî'nin, Fâtih Sultan Mehmed devrinin askerî teşkilâtından söz ederken tüfekçi yeniçeri askerlerinin düşmana korku saldığını kaydetmesi, bu gelişmeyi doğrular (a.g.e., s. 35-36, 38). 1526 Mohaç Savaşı'nda 4000 tüfekli yeniçeri yer almaktaydı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1533 İrakeyn Seferi'nde önden yola çıkan Sadrazam İbrâhim Paşa'nın yanında uzun ve kısa namlulu tüfek taşıyan yeniçeri sayısı 1020 idi; arkasından gelen Kanûnî'nin yanında yine yeniçeriler için 1000'i uzun namlulu 4000 tüfek bulunuyordu (a.g.e., s. 41). Avrupa'da zamanında bu seferle ilgili yapılan neşriyatta ise muhtemelen 10.000 katılım içinde 9000 yeniçerinin tüfekli olduğuna yer verilmekteydi ki (Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 47) bunun moral bozucu bir haber olduğu bellidir. Bununla beraber ok ve yay hükmünü 1650'lere kadar sürdürmüştür. Fâzıl Ahmed Paşa'nın 1663-1664 seferinde cebehânen 11.000'e yakın tüfek ve 861 yay (56.000'den fazla ok) verilmesi ateşli silâh ağırlıklı donanımına işaret eder. Mohaç'ta sıralar halinde ardarda dizilen yeniçerilerin peş peşe açtıkları salkım saçak ateşi ölümcül etkiler vermiş ve topçuların isabetsizliği yanında nihâi za-

fere ulaşılmasını sağlamıştır (a.g.e., s. 46-47; Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, s. 180-200). Bu durumda Avrupa'da olduğu varsayılan askerî devrimden bağımsız ve çok daha erken tarihlerde Osmanlı'nın kendi devrimini yaptığını söylemek mümkündür.

Yeniçeri ağasına yazılan Ocak 1552 tarihli hükümden de anlaşılacağı üzere yeniçeriler haftada bir defa tâlimle tüfek kullanma yeteneklerini epey erken tarihlerden itibaren geliştirmekle yükümlü tutulmuştu (Káldy-Nagy, XXXI/2 [1977], s. 167). Bununla beraber bu XVII. yüzyılın başlarında terkedilmiş ve sadece büyük seferlerden önce tüfek tâlimi yaptırılmaya başlanmıştır. Beylerbeyilere gönderilen hükümlerden eyaletlerdeki yeniçerilere de atış tâlimi eğitimi verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır; ancak bunların sıkça tekrarının sistemin bozulmaya yüz tuttuğuna işaret ettiği de açıktır. Yine de XVI. yüzyılın sonlarına kadar Avusturya ordusundakilerden daha uzun olduğu belirtilen arkebüz tüfeklerini maharetle kullanabilmişlerdir. Öte yandan karşı tarafın bu zafiyetini süratle giderdiği 1596 Haçova Muharebesi'nde ortaya çıkmış, top ve arkebüz kullanımda Osmanlılar'ı aşmışları gözler önüne serilmiştir. Düşman askerinin çoğunun piyade ve tüfek donanımlı (tüfenk-endâz) olduğu artık daha sıkça kayıtlara geçmeye başlamıştır. Düşman cephesindeki gelişmelere cevap verebilmek beklentisiyle reyâyadan sekban, saruca veya tüfenk-endâz adıyla anılan, kaynaklarda genelde levant diye geçen silâhlı piyade birlikleri oluşturulmaya çalışılmış, ancak bu husus yeniçeri askerinin kalitesini düşürmüştür. 1593-1697 arasında cereyan eden büyük savaşlardan yalnızca iki zafer (1596 Haçova ve 1664 Sent Gothar) ve on iki yenilgiyle çıkmış olması bunun göstergesidir. Yine de muhasara savaşlarında üstünlük daha uzun bir zaman Osmanlılar'ın elinde kalmıştır. 959 (1552) Tımışvar, 1566 Sigetvar, 1596 Eğri, 1600 Kanije fetihleri buna iyi birer örnek teşkil eder (Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 49, 61). Tüfekli yeniçeri askeri, Osmanlı komşuları içinde 1578-1590 yıllarında Azerbaycan'ın denetimi amacıyla sürdürülen savaşlar esnasında İran tarafından örnek alınmıştır (*El²* [İng.], XI, 324). Tüfekli asker oluşumu İran yanında ayrıca en çok Ruslar'ın dikkatle takip ettiği bir konu olmuştur. Bilhassa IV. İvan dönemi (1530-1584) askerî örgütlenmelerinde Osmanlı ordu teşkilâtı taklit edilmek istenmiştir. Yeniçerilere benzeyen tüfekli asker ihdası bu anlam-

dadır. Bunların sayısı 1560'larda 12.000'e varmıştır. Yeniçerilere olan bu benzerlik pek çok tarihci yanında bizzat Deli Petro tarafından vurgulanmıştır (Davies, s. 161-163; Ágoston, XII/2 [2011], s. 292 vd.).

Ocak Yönetimi ve Yapısal Özelliği. Yeniçeri Ocağı'nın bünyesindeki gelişmeler doğrultusunda teşkilât ve yönetimi de çeşitli değişikliklere uğramış, zamanla tekemmül etmiştir. Kendi içinde idarî ve adlî sahada özerk bir yapıya sahip bulunan Yeniçeri Ocağı yeniçeri ağası tarafından idare edilmekteydi ve ocak içindeki her türlü yaptırım gücü onun başkanlığındaki yetkili kurulun (ağa divanı) elinde toplanmıştı (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 397). Bu anlamda yeniçerilerin kovuşturma ve gereğinde cezalandırma işlemleri de ancak yeniçeri ağasının emriyle yerine getirilir, padişah dahil sivil iktidarın müdahalesi ancak ağa vasıtasıyla icra edilirdi. Cezalandırılmalar ve infazlar gizlice uygulanırdı. XVI. yüzyılın sonlarına kadar bizzat padişah tarafından azledilmeleri söz konusu olan, bu işin sadrazamlar tarafından icrasının hoş karşılanmadığına dair kayıtların yer aldığı yeniçeri ağalarının tayini ilk dönemlerden itibaren genelde sekbanbaşılardan yapılmıştır. Bu duruma II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında son verildiğine dair iki kayıt bulunmaktadır. Uzunçarşılı'ya göre sekbanbaşılıktan yeniçeri ağalığına getirilen Bayezid Ağa'nın yeniçerileri tahrik etmesi yüzünden bunların ağalığa geçmelerine son verilmiştir (a.g.e., I, 192). Benzer bir hadiseyi Hammer (*GOR*, I, 727), Yavuz Sultan Selim zamanı için anlatmaktadır. 1514 seferindeki isyankâr hareketleri ve bazı ricâlin kendilerini desteklediğine dair tahkikatı ısrarla sürdüren padişah, nihayet diğer suçlular yanında ocağın ağası Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı da idam ettirir (8 Receb 921 / 18 Ağustos 1515) ve o zamana kadar uygulanan sekbanbaşılığının ağa olması usulünden vazgeçerek sarayda güvenini kazanan Mîr-i Alem Yâkub Ağa'yı yeniçeri ağalığına tayin eder (28 Receb 921 / 7 Eylül 1515); bundan sonraki tayinler kul kethüdâsı, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı olarak sıralanan katar ağaları içinde silsile yürütülüp yapılmaya başlanır (a.g.e., a.y.). II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devrindeki yeniçerilerin uygunsuz hareketleri göz önüne alındığında bu iki kaydın birbiriyle örtüştüğü görülür. Ocak içinde oluşan bu usule daha sonraki dönemlerde genelde riayet edilmiştir. Bozulma dönemlerinde kendi iç merâtibinden hareketle yapılan ağa tayini-

III. Ahmed döneminde şehzadelerin sünnet şenliklerinde yeniçerilere verilen ziyafeti tasvir eden minyatür (*Surnâme-i Vehbî*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 23*)

nin ocağın denetim altında tutulmasında zafiyet doğurduğuna, I. Mustafa ve II. Osman hadiselerindeki tahta çıkarma, tahttan indirme ve padişah katliyle sonuçlanan isyanlarda o sıralardaki yeniçeri ağalarının ocak içinden gelmiş olmasının da payı bulunduğu dair yapılan değerlendirmeler (Naîmâ, II, 487; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 178) bu anlamda önemlidir. Nitekim beğenmedikleri ağalara -muhtemelen eski isimlerinden hareketle- lakap takmaları (Hasan Ağa için "Apostol", Halil Ağa için "Vasilaki", 998/1590) disiplin gevşekliğine delâlet eden emârelerdendir (Selânikî, II, 220-221, 278). Bununla beraber fevkalâde hallerde ve sivil iktidarın kendini güçlü hissettiği yahut askerî kesimin kusurlu görüldüğü durumlarda kaide hükmüne girmiş uygulamaların dışına çıkılabilmekteydi. Ocağın ilk ağasının kim olduğunun kuruluşun aşamalar halinde gerçekleşmesinden ötürü tesbit edilmesi güçtür. Ocağın son ağası ise Mehmed Celâleddin Ağa olup (ö. 1863) bu zat ilga hadisesinden sonra daha uzun yıllar yaşamış ve Şeyhülislâm Seyyid Mehmed Sâdeddin Efendi zamanında (1858-1863) Bâb-ı Meşihat'taki bir mürâfaada kendini ifşa etmesiyle tanınmış ve almakta olduğu aylık 1000 kuruşluk cüzi emekli maaşı 7500 kuruşa yükseltilerek ömrünün son senelelerinde rahat etmesi sağlanmıştır (Cevdet, *Târih*, XII, 170). Kanunnâme'ye göre yeniçeri ağaları iş başında iken genelde 500 akçe yevmiyeleri, senede 8000 kuruş koyun emanetinden gelirleri, Tuna Yalısı'ndan yıllık 50.000 akçelik zeâmetleri, ayrıca yeniçeri beytûlmâlinde sülûsleri ve Ağa-kapısı'nda haremli hususi ikametgâhları bulunmaktaydı (Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 179; ayrıca bk. **AĞAKAPISI**). Terfi edip ağalıkta ayrılmalari halinde XVI. yüzyılda umumiyetle kaptan-ı deryâ veya beylerbeyi olurlardı. Vezirliğe ve paşalığa (ağa paşa) yükselmeleri, nihayet sadrazamlığa gelmeleri, eski düzen ve uygulamaların geçerliliğinin kalmadığı dönemlerde sıkça rastlanan örneklerdendir. Emekli (oturak) olduklarında ek gelirlerini kaybetmekle beraber kendilerine XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başlarında 100-200 kuruşluk bir aylık gelir bağlanırdı. Bu da III. Selim zamanında mühendishâne hocalarının diğer maaş ve ücretlere oranla yüksek sayılması gereken aylık gelirleriyle örtüşen bir meblağdır.

Yeniçeri ağasından sonra gelen ocak ağaları veya belirli bir merâtip takibinden ve terakkilerde silsile yürütülmesinden ötürü yeniçeri argosunda "katar ağaları" diye

de anılan üst kademedeki ocak zâbitleri yeniçeri kâtibi, ocak imamı, solakbaşı, bölükbaşı, baş yayabaşı, kethüdâ yeri ağa, muhızr ağa, başçavuş ağa, haseki ağa, turnacıbaşı, saksoncubaşı, kul kethüdâsı gibi isimler taşır (Özcan, *Türkler ve Askerlik*, s. 258 vd.). Bunlar yeniçerilikten yetiştirilerek ocağın yönetiminde birinci derecede yetkili ve oaktan sorumluydular. Yeniçeri efendisi de denilen yeniçeri kâtibi Yeniçeri ve Acemi ocaklarının maaş ve esâme kayıtlarının tutulduğu kalemin âmiri ve Ağa Divanı'nın üyesi olarak buradaki davalarda yargılama görevini üstlenirdi. Bundan dolayı katar ağaları kadar önem taşır ve diğerlerinden önce gelirdi. Şehrin inzibatı meselelerinin halledilmesi yolunda üstlendiği vazife yanında yeniçeri ağaları protokoldeki üst konumlarının da göstergesi bağlamında selâmlık merasimlerinde padişaha refakat eder, bu haklarına kararlılıkla sahip çıkarlardı. 5 Nisan 1805'te Selimiye Camii'nin ibadete açılışı mü-nasebetiyle III. Selim'i Nizâm-ı Cedîd askerinin selâmlayacağı söylentileri büyük bir hoşnutsuzluk yaratmış ve açılışın iptaline yol açmıştır. Ocağın ilgasını takip eden ilk selâmlık resminde ise (16 Haziran 1826) padişahı selâmlama görevi topçu ve humbaracı birliklerine havale edilmiştir. Yeniçeri ağası ulûfe dağıtımı, özellikle bunun bir elçinin huzura kabulüne denk düşen galebe divanlarında katar ağalarıyla beraber devlet sarayındaki merasimin baş aktörleri arasında yer alırdı. Ramazan aylarının on beşinde yeniçerilere dağıtılan binlerce tepsi baklava ocağa gösterilen itibarın masraflı bir nişanesiydi. Yabancı elçiliklerin korunması vazifesi de yeniçeri ağalarının görevleri arasındaydı. Ağanın padişahın bizzat çıkmadığı seferlerde yer almaması âdeti XVI. yüzyılın sonlarına doğru Sinan Paşa'nın sadâreti esnasında terkedilmiş (1594) ve dönemin yeniçeri ağası

Lala Mehmed Ağa sefere katılarak bir ilki başlatmış (Naîmâ, I, 70), XVIII. yüzyılın son çeyreğindeki Rus ve Avusturya savaşlarında paşa rütbesini alıp serdarlık vazifesini yürütmeleri sıkça görülür olmuştur.

Kışlak tabir edilen yeniçeri odaları fehtiden önce Edirne'deydi. İstanbul'da Es-ki ve Yeni Odalar adı altında iki kışlaları bulunan yeniçerilerin koğuşlarına "oda" denilirdi. Ahşap ağırlıklı inşa edilen, asker olmayanlar için içeri girişin yasaklandığı bu binalar 1826'daki ilga hadisesinde tamamen tahrip edilerek yakılmıştır. Yeniçeri taburlarına "orta" (bölük), kumandanlarına genelde "çorbacı" adı verilmekteydi. Orta sayısı zamanla artmış, Kanûni Sultan Süleyman döneminde 165'e çıkmış, nihayet 196 sayısında sabit kalmıştır. Bununla beraber bu sayı I. Mahmud döneminde (1730-1754) 199 olarak gösterilmektedir (İzzî, s. 254). Fâtih Sultan Mehmed devrinden beri zorunlu gelişmeler ocağın 196 orta halinde üç ana grup altında toplanması sonucunu vermiştir. 1. Cemaat veya piyâdegân. Fâtih'in ilk dönemlerinde ihdas edilmiş ve sayıları zamanla 101 ortaya çıkmıştır. 2. Sekban. Sarayın av köpeklerine bakmak üzere oluşturulan küçük bir ocak olup zamanla otuz dört ortaya çıkmış, Fâtih tarafından Yeniçeri Ocağı'na ilhak edilmiştir. 3. Bölük veya ağa bölükleri. II. Bayezid devrinde oluşmaya başlamış ve zamanla altmış bir ortaya çıkmıştır (*Eİ²* [İng.], XI, 323). Yeniçeri Ocağı'nın süvarileri ise Altı Bölük Ocağı adıyla teşkilâtlanmış bulunuyordu (bk. **ALTI BÖLÜK**).

Odaların mevcudu ilk zamanlarda altmış yetmiş kişiden ibaretti. Bu sayı daha sonraları 100 kişiyi bulmuştur. Yeniçeri Kışlası'nın ortasında yer alan cami Orta Cami (Câmi-i Miyâne) adıyla anılır ve imam, hatip, müezzin gibi görevlileri yeniçeriler-

Yeniçeri miralay ve yeniçeri zâbiti (Thomas McLean, *The Military Costume of Turkey*, London 1818, rs. 8-9)

YENİÇERİ

den teşekkül ederdi. Bu cami aynı zamanda bir meşveret mahalli, isyan günlerinde merkez gibi de kullanılmış, II. Osman tahttan indirildikten sonra burada amcası Sultan Mustafa ile beraber bulunmuştur (9 Receb 1031 / 20 Mayıs 1622). Yeniçeri kıyafetleri devlet tarafından temin edilmekle beraber yemek masrafları ortalarında aşçılar vasıtasıyla ve herkesin katılımıyla toplanan paralarla karşılanırdı. Dayanışma fonu olarak maaşlardan kesilen paraların toplandığı ve faizle işletildiği orta sandığı yeniçerilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere borç almaları için kullanılırdı. Yeniçeri ortaları çeşitli amaç ve hizmetlerin ifası için İstanbul dışında da görevlendirilmiş veya kalıcı olarak yerleştirilmiştir. Yeniçeriler arasında sıkı bir dayanışma ve yoldaşlık hukuku hâkimdi; bundan dolayı ocak halkı dışarıya kapalı bir kurumun mensubuydu ve her türlü tehdit karşısında ortak korunma refleksi gösterirlerdi. Bundan dolayı padişah dahil bütün devlet adamları ocağı karşılamaktan kaçınırdı.

Yeniçerilerin Anadolu'da Kolluk Gücüne ve Genelde Sosyal ve Siyasal Bir Organ Haline Dönüşmeleri. Yeniçeri Ocağı'nın XVII. yüzyıldan itibaren gerileme ve bozulma dönemine girdiği var sayılmakla beraber bu, daha ziyade ocağın durumunun bir önceki yüzyıl ile kıyaslanmasından kaynaklanmaktadır. Bozulmanın önemli bir sebebi olarak gösterilen yeniçerilerin piyasaya açılmaları, yakıştırılan değişimle esnaflaşmaları, dolayısıyla başta ticaret olmak üzere askerlik dışında işlerle uğraşmaları aslında XVI. yüzyılın sonlarında başlayan bir gelişmedir (Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, s. 29-37). Nitekim Yeniçeri Ocağı'nın piyasaya hâkim esnaf câmiası arasında yer almalarının sefere çıktıklarında pazarıcı kıtlığına yol açacak boyutta olduğu, dönemin tarihçisi Selânikî tarafından dile getirilmiştir (1596). Selânikî, yeniçerilerin sefere çıkması sebebiyle şehirde esnafın azalmasından ötürü başlayan pahalılıktan söz eder ve bunun pazarıcıların hepsinin asker kökenli (sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu ve arabacı) ve onların ortağı veya sermayedarı oluşundan kaynaklandığını belirtir, böylece yeniçerilerin esnaflaşmasıyla ilgili yargılara geçerlilik kazandırır (*Târih*, II, 515-516; ayrıca bk. Tezcan, s. 198 vd.).

Geçen yüzyıllardan beri ocağın bozulma sebepleri şeklinde ileri sürülenlerin artık ana etken olma anlamında büyük ölçüde geçerliliği kalmamıştır. Ocağa yabancı (Türk / ecnebi) girmesi, böylece eski ita-

at ve disiplinin kaybolması, devşirme sistemine dayanan özgün halinden uzaklaşması, yeniçerilerin evlenip çoluk çocuğa karışmaları, ticaretle uğraşmaları, bunun neticesinde askerlik ve tâlimden uzak durmaya başlamaları bu tür sebeplerin başında yer alır. Yeniçeri Ocağı'nın rolünü pek abartmış olan Avrupalı yazarlar da ocağın devşirme kökenine, dolayısıyla hristiyan karakterine vurgu yaparak bozulmayı özellikle devşirme usulünün terk edilmesiyle açıklamayı tercih ederler, hatta önemli muharebelerin kazanılmasındaki başlıca unsur olarak yeniçerileri öne çıkarırlar. Bu bağlamda meselâ Çaldıran zaferi hristiyan kökenli yeniçerilerin Şah İsmâil'in Türk kökenli askerlerine, yani hristiyanların Türkler'e karşı kazandıkları bir zafer şeklinde takdim edilir (Kreiser – Neumann, s. 265).

Bağlamından koparılarak tek başına öne çıkartılan gerekçelerle ocağın bozulma sebeplerinin ortaya konulmasına imkân yoktur. Bu hususta çeşitli sebeplerin karşılıklı etkilerinin hesaba katılması gerektiği ve bir kurumun tek başına ele alınıp yalnızca kendi kanunlarına dayanarak açıklanmaya çalışılmasının yanıltıcı sonuçlar vereceği daha 1947'de yazdığı bir makalede Mustafa Akdağ tarafından dile getirilmiş (*DTCFD*, V [1947], s. 292), fakat bu fazla dikkate alınmamıştır. Akdağ'a göre ocağın ilk zamanlardan itibaren oluşmuş bir kanunnâmesi veya herhangi bir padişah tarafından konulmuş bir metni mevcut değildir, dolayısıyla ihtiyaç duyuldukları konulan hükümlerin zamanla kanunnâme şekline sokulmuş olması söz konusudur. Bunların müstakil şekilde tedvin edilmiş geç tarihli (I. Ahmed devri, 1603-1617) tek örneği olan Kavânîn-i Yeniçeriyân ise daha çok Yeniçeri Ocağı'nın bozulma sebeplerini anlatan ve eski düzene geçilmesi için başta devşirme sisteminin ihyası olmak üzere neler yapılması gerektiğini sıralayan, içerik bakımından kanunnâmeden ziyade siyâsetnâme özelliği taşıyan bir metindir (Sunal, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e*, s. 500-501). Kanun zarureti XVI. yüzyılın sonlarından itibaren duyulmaya başlanmış, olumsuz gelişmelerin eski dönemleri idealleştirip yeniliklerin bid'at sayılmasına yol açmasından ötürü kadîm kanunların ihyası talepleri bu yüzyıldan sonra genel bir söylem halini almıştır (Akdağ, V [1947], s. 293).

Kanûnî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve Selim arasında geçen taht mücadelesi (966/1559) ve Bayezid isyanının

bastırılmasından sonra, çok daha önceleri serhad kalelerinde müstahfız olarak vazifelenildiğine değinilen yeniçerilerin yasağcı ve korucu adı altında Anadolu'nun her tarafına yerleştirilmeye başlanması zamanla önemli sonuçlar veren bir uygulama halini almıştır. Buralardaki yeniçeriler çeşitli sebeplerle kalıcı duruma gelmiş, vilâyetlerde güvenlik giderek timarlılardan alınıp ocaklıya havale edilmiştir. Timar sisteminin işlevini kaybetmesi sebebiyle meydana gelen boşluğun doldurulması işinin kapıkullarına yüklenmesi bunların eski kanunlarına riayet etmelerini daha da zora sokan bir gelişmedir. Öte yandan ocağın zamanla artan asker sayısının devşirme sisteminin kısıtlı imkânlarıyla karşılanması da artık mümkün değildi, böylece devşirme kaynağı dışından asker temini kaçınılmaz hale gelmişti. Bu sebebe dayanan bir bozulma sürecinin ise daha Kanûnî devrinde başladığı bilinmektedir. Bozulmanın başka bir önemli sebebi olarak gösterilen yeniçerilerin esnaflaşması da ekonomik gelişmeler ve fiyat hareketleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Maaşlar ve hayat pahalılığı ilişkisinin uzun bir zaman dilimi içerisinde birincisi aleyhine bir gelişme katettiği gözlenebilmektedir. I. Murad zamanından III. Murad devrine kadar yaklaşık iki asır içinde her şeyin değerinin en az on misli artmasından hareketle II. Murad döneminde günde 2, III. Murad döneminde 7 akçe olan yeniçeri maaşının fiyatlardaki artışa cevap verebilecek derecelerde yükseltilmesi halinde günde en az 20 akçe olması gerekeceği hesaplanmıştır (*a.g.e.*, V [1947], s. 298). Bu hesap ilk devirlerden itibaren yürürlükteki sistemin, özellikle XVI. yüzyıllarda kendini hissettiren pahalılık ve bununla bağlantılı biçimde ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sıkıntılar yüzünden artık ayakta kalmasına imkân olmadığını açıkça göstermektedir. Ortaya çıkan pahalılık ve yetersiz kalan ulûfeler meselesi, III. Selim döneminde teşkil edilen tâlimli askerin gerekliliğini ele alan risâlelerde de yer almaya devam etmiştir.

XVII. yüzyıl İstanbul kadı sicillerine dayanarak İstanbul esnafı hakkında yapılan bir çalışma, yeniçerilerin esnaflaşmasının bu yüzyıl başından itibaren büyük bir ivme kazandığı ve yüzyılın ikinci yarısından sonra esnaf ve zanaatkâr olarak loncalarda temsil edildiklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Öte yandan askerlikle ilgili bulunmayan pek çok kişinin vergilendirme, yargılama ve toplumsal konum itibarıyla pek çok faydayı beraberinde getirmesinden ötürü kendini Yeniçeri Oca-

ğ'na kaydettirmeye çalıştığı bilinmektedir. Esnaf kefalet defterleri üzerine yapılan çalışmalar bu anlamda da ilginç sonuçlar vermektedir. Nitekim bu defterlere kayıtlı dükkân sahibi İstanbul esnafının bir kısmının adres olarak Yeniçeri Ocağı'nı göstermesi, hatta bazan hangi bölüğe mensup bulunduklarını da belirtmesi, bunların Yeniçeri Ocağı'na yalnızca ismen kayıtlı olmadıklarını ve ocakla bağlantılarının fiilen devam ettiğini açığa çıkarmıştır. Esnafın da kethüdâ, yiğitbaşı gibi yöneticilerini genelde ocak halkından seçmeyi tercih etmesi, yeniçeri nüfuzundan faydalanmak istediklerini göstermektedir (Kırlı, s. 196-197). Yeniçerilerin ticaret ve zanaatla uğraşmaya başlamasının ilk başlarda loncalar ve esnaf tarafından iyi karşılanmadığı düşünülebilir. Bazı yeniçerilerin piyasa şartlarını hiçe sayarak ticarete kaba kuvvet kullanıp para kazanmaya çalışması ve yeniçeri statüsünün getirdiği imtiyazların haksız rekabete yol açması büyük ihtimalle bunun başlıca sebebinin teşkil etmekteydi. XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu tip gerginlikler azalmış, hem yeniçerilerin esnaflaştığı hem de esnafın yeniçerileştiği iki yönlü bir süreç sonucunda İstanbul'un ticarî hayatında ve loncalarda esnaf yeniçerilerin varlığı artık kabul edilen bir gerçek haline gelmişti (Sunal, *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e*, s. 502).

Eснаflaşmanın ekonomik bakımdan kaçınılmaz duruma gelmesinin yanında Ana-

dolu'da asayişin sağlanması, suçluların takibi ve mahkemelere sevki de yeniçeri yasaçıklarına havale edilmiş, dolayısıyla fiilî idare giderek timarlıların yerini alan ocak halkının eline geçmiştir. Öte yandan az sayıda olsa da çok daha erken tarihlerde dükkân kiraladıklarına (1490) veya toprak sahibi olduklarına (927/1521) dair örneklemeleri olan (Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, s. 33-34) ekonomik boyutlu gelişmeler şehir-köy-kasaba düzeyinde yerleşmeleri, çiftlikler kurmaları ve ticaret yapımlarıyla genellik bulmuştur. Özellikle Anadolu zamanla kapıkulu olma iddiasıyla ortaya çıkan, huzur ve asayiş bozan, askerî imtiyazı kötüye kullanan bir kalabalığın ziyankârlığına mâruz kalmış, Akdağ'ın ifadesiyle vilâyetlerde yeniçerilerin yerleşmeleri halk-devlet ilişkilerinde sıkıntı yaratmıştır (DTCFD, V [1947], s. 297-301). Ocağın sosyal bir katman şeklinde halk arasında yer etmesi giderek daha da yaygınlık arz etmeye başladığında yeniçerilerin devşirme kökenli klasik yapılarına ve eski durumlarına benzer bir yanları esasen çok zamandan beri kalmamış bulunuyordu.

Olumsuzluk İmajının Yerleşmesi. Yeniçerilerin ana yerleşim merkezleri olarak İstanbul'daki konumları özellikle önem taşır. Şehrin ortasında (Şehzadebaşı-Aksaray-Horhor) yer alan büyük kışlaları Eski ve Yeni Odalar diye bilinir. Acemi oğlanı kışlaları da bunlara komşudur. Evlenmeler yaygınlaştıkça şehrin çeşitli mahallelerinde kiralık evler giderek artan yeniçeri aileleriyle dolmaya başlar. Hanlar, bekâr odaları ve kahvehaneler diğer pek çok yeniçerinin veya onlarla aynı hakları maaşsız paylaşan yeniçeri taslakçılarının, kapağı ocağa atmak isteyen işsiz güçsüzlerin, çeşitli kanunsuzluklara karışanların, hatta çıkacak ilk siyasî kargaşanın nimetlerinden faydalanmayı bekleyen şehrin avam kalabalığının çekim merkezi olur. Ticaret-hanelere, esnafın iş yerlerine, limanlara yanaşan gemilere himayeye alma adı altında kendi özel işaretlerini asarak (balta asma) her ortamın kendi haraç kaynağını belirlemesi gibi uygunsuzluklar, ev soygunları, her türlü hırsızlık yeniçeri isminin yanında daha sık yer almaya başlar. Zaman zaman şahit oldukları veya duyumunu aldıkları tecavüzcülerin hakından gelmek üzere kılıcına el atarak bizzat infazda bulunan padişahların (Beydilli, *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e*, s. 44-45) IV. Murad'ı hatırlatır tarzda kol gezmesi yeniçeri adına olumsuzluklar yükleyen kanlı izler bırakır. Devlet hazinesinin büyük malî kayıplara uğramasına, iş ve mal sahiple-

rinin hoşnutsuzluk ve mağduriyetine yol açtığından III. Selim devrinde İstanbul'da 500 kadar meyhanenin kapatılması, burarlarda "devlet sohbeti" yapılmasından ziyade özellikle asayiş konusunda atılan bir adım şeklinde değerlendirilmelidir (Kırlı, *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e*, s. 184, 186). Şehirde sıkça görülen yangınlar ise genelde kundaklama eseri olarak ve belirli bir hoşnutsuzluğa işaret etmek üzere yeniçerilerin vebalinde kalır. Protestolarını, devlet ricâline yöneltilen tehditlerini yazılı kâğıtlar halinde sağa sola, cami duvarlarına ve halkın çokça dolaştığı yerlere bırakması XVIII. yüzyılın sonlarına doğru daha sık görülen bir yenilik olur (Sarıcaoğlu, s. 249-250). Yeniçerilik şehrin küllhanî kültürünün ve kendine özgü edebiyatıyla argosunun kaynağını oluşturur. Semer devirme, baklava alayı, hamam baskını, balta asma, yeniçeri kahvehaneleri, hâne-konak baskınları, her türlü tecavüz ve her türlü rezalet yeniçeri şehir eşkıyalığının kara safhasını teşkil eder (Koçu, s. 289 vd.).

XVIII. yüzyılın son çeyreği Küçük Kaynarca (1774), Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı (1783), Ziştovi (1791) ve Yaş (1792) antlaşmalarıyla bitecek olan, 1768'de başlayan bir dizi savaşa geçmiş ve yeniçeri ordusunun askerî bir değeri kalmadığını gözler önüne sermiştir. Başta dönemin resmî tarihçilerinden ordu ile beraber sefere katılan Enverî ve Vâsıf olmak üzere kayda geçirilen askerlikle alâkasız davranışları 1768'de başlayan seferin daha ilk anlarında görülmeye başlanmıştır. Dönemin büyük askeri Prusya Kralı II. Friedrich'in biraz da alaycı bir tavırla Ruslar'ın pek iyi durumda olmadıklarına telmihen dile getirdiği "körlerle tek gözlülerin savaşı" yakıştırmasında kastedilen tek gözlülük hali yine de Ruslar'ı nihayet Karadeniz'e açılacak, daha sonra ilhak etmek üzere Kırım'ı önce bağımsız hale getirecek ve ağır bir savaş tazminatı kabul ettirecek derecede güçlü kılmaktaydı. Kırım'ın ilhakının resmen tanınması (Ocak 1784) ve hemen savaşla mukabele edilememesinin başında askerî zafiyet gelmekteydi. Bu sırada Yeniçeri Ocağı'nın durumu hakkında yapılan bir inceleme ocakta 5000 kadar aktif efrâd yanında üçte birini yeniçeri emeklilerinin teşkil ettiği, geri kalanların "kapılı" tabir edilen devlet ricâlinin hizmetkârlarından oluşan toplam 40.000'in üzerinde emekli bulunduğunu göstermiştir (Sunal, *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e*, s. 509). Bunun anlamı, büyük maaş ödemelerine rağmen silâh altında toplanan yeniçeri sayısının fevkalâde az olduğudur; üs-

Merasim kıyafetleri içinde yeniçeriler (Codex Vindobonensis, Avusturya Millî Ktp., nr. 8626)

YENİÇERİ

telik İstanbul'dan çıkan ordu daha Edirne'ye varmadan bunların önemli bir kısmı zaten firar etmekteydi. Rumeli âyanlarının bin bir niyazla gönderdikleri kuvvetlerin âhenksiz nizamı içinde teknik savaşın gereğinin yerine getirilmesi zaten beklenemezdi. Bu durumda 1787-1788'de başlayan iki cepheli savaşta Avusturya'nın zafiyetinden kaynaklanan zaferler, Rusya cephesindeki bazı başarılar istikrar arzermeyen tesadüfî gelişmeler olarak kalmıştır. III. Selim tahta çıktığında (11 Receb 1203 / 7 Nisan 1789) savaşmıyan, eğitimsiz, disiplinden tamamen yoksun, ilk bahane meydanı düşmana terkeden, topları bırakıp atlarına binerek kaçarken kendi ordugâhını ve yolda önüne çıkan köyleri yağmalayan, İstanbul'a vardıklarında ise sahte kahramanlık hikâyeleri uydurup kabahati kumandanlara ve ricâle yükleyen bir "yeniçeri ordusu" ile karşılaşmıştır. Askerin perişan halini, yazdığı hatt-ı hümayunlardan takip etmek mümkündür.

31 Ocak 1790'da yapılan Prusya ittifakı, ordunun durumunu yakından bilen ve bir an önce barış yapılmasından yana olan, Şumnu kışlağında bulunan Sadrazam Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın arzu ettiği bir husus olmamış ve ittifak askerin muhalefetine rağmen yapılmıştı (Beydilli, 1790 *Osmanlı Prusya İttifakı*, s. 57 vd.). Avusturya'nın Prusya tarafından zorlanması neticesinde gerçekleştirilen Zıştovi barışı (4 Ağustos 1791), düşman cephesini teke düşürmekle beraber yaşanan ağır hezimetler ve en son Maçin'deki büyük bozgun (9 Temmuz 1791) sebebiyle III. Selim'in bütün emir ve beklentilerinin aksine Rusya ile de âcil bir barışı kaçınılmaz hale getirmişti. Başta yeniçeri ağası olmak üzere bütün ocak ağalarının ve diğer kumandanların iştirakiyle Maçin sahrasında yapılan olağan üstü toplantıda (11 Ağustos 1791) "gâvurun nizamı askerine bizim nizamsız askerimizle" mukavemetin söz konusu edilemeyeceği ve içinde bulunulan perişanlık halinde "kıyamete kadar zafer yüzü görülemeyeceği" açıkça dile getirilerek (Cevdet, *Tarih*, V, 162-163) bu şartlar dahilinde ordunun savaşamayacağını padişaha bildirilmesi Sadrazam Koca Yusuf Paşa'dan talep edilmiş ve bu hususta bizzat Vâsîf Efendi'nin eliyle tanzim edilen mahzar sûreti (Beydilli, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 12 [2005], s. 221, 223) herkesin imzasıyla tasdik edilmiş ve İstanbul'a yollanmıştır (Mehmed Emin Edib Efendi'nin *Hayatı ve Tarihi*, s. 242-247). Böylece Osmanlı tarihinde emsali görülmemeyen bir "boykot" hadisesi ya-

şanmış ve Rusya ile Yaş barışı bu şartlar altında imzalanmıştır (9 Ocak 1792).

Nizâm-ı Cedîd olarak anılan yenilenme ve yeniden yapılanma döneminin (1792-1807) bu olayın ardından başlatıldığı ve III. Selim'in daha ordu dönüş hazırlıkları içindeyken önde gelen ricâlden nizâm-ı devlete dair lâyiha talep ettiği bilinmektedir. Ordunun İstanbul'a gelmesinden (2 Nisan 1792) bir müddet sonra başta sadrazam Koca Yusuf Paşa olmak üzere boykot hadisesine karışan bütün ricâl ve ocak zâbitanı azledilmiştir. Boykot hadisesinde yeniçeri ağası olan Arapzâde Ahmed Ağa, "ordulu olmak hasebiyle vücudu istiskal edilmiş olarak" vazifeden alındığında III. Selim askerî tayinleri silsileyi yürütmeyip teknik tabiriyle "katar" dışına çıkarak yapmış, sefer esnasında İstanbul'da bulunan Sekbanbaşı Mehmed Said Ağa yeniçeri ağalığına tayin edilmiştir (24 Haziran 1792). Başlayan askerî reformlarda ve 1805'ten sonra yeniçerilerin giderek artan hoşnutsuzluklarında, savaşlardaki başarısızlıkları ve nihayet boykot hadisesi devamlı yüzlerine vurulan bir ayıp olarak kullanılmıştır. Avrupa tarzında donatılmış, eğitilmiş ve disiplin altına alınmış Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulması başlangıçtaki bu psikolojik hava içinde sessizlikle karşılanmıştır. Yeni ordunun giderek güçlenmesi neticesinde eskisinin ortadan kaldırılması sonucunu verecek bir gelişme olacaktı. Böylece iki sistem arasında amansız bir düşmanlık gelişmeye başlamış, öyle ki ihtiyaçlarında bile bu iki kuvvetin bir arada kullanılması hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Nizâm-ı Cedîd'in geniş programı bütün kurumlarıyla devletin her alanda yapılanmasını öngörmekteydi: Timar sisteminin yoklanması, mahlûllere el konulması, maaş cüzdanları (esâme) satışının yasaklanması, her türlü yolsuzluğun önlenmesi, çağdaş askerî reformlar için yeni gelir kaynakları temini, hulâsa başta mülki idare bütün sistemin elden geçirilmesi... Bütün bunların yarattığı geniş hoşnutsuzluk başlayan reform dönemini kısa zamanda ciddi meselelerle karşı karşıya getirmiştir. Reformların dar bir kadro tarafından yürütülmesi, yeni iktidar sahiplelerinin eski alışkanlık ve kötü uygulamalardan kendilerini alamamaları, maaş ödemeleri başta olmak üzere tamamen ihmal edilen eski ocaklarla (Sunai, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e*, s. 510-511) imtiyazlı bir konumda bulunan yeni kurumlar arasındaki mevcut bölünmeyi daha da derinleştirmiştir.

İç isyanlar (özellikle Vidin'de Pazvandoğlu Osman, Hicaz'da Vehhâbîler), dışarıda patlayan savaşlar (Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali [1798], İngiliz [1807-1809] ve Rus [1806-1812] savaşları) ve reformlar için sarfedilmesi gerekenlerin dışında bunlar için yapılan büyük harcamaların bütçeye getirdiği ağır yük siyasette yaşananların yanında ekonomik durumdaki büyük sıkıntılar yaratmıştır. Nihayet Şubat 1807'de bir İngiliz filusunun İstanbul önlerine kadar gelerek devleti tehdit etmesi, III. Selim'in 1805 ve 1806 yıllarındaki yeniçeri muhalefiyetiyle tamamen sarsılan otoritesine ölümcül bir darbe vurmuştur. Vehhâbîler'in son bir iki yıldır hacıların hac farızasını ifasını engellemeleri ise saltanatının sonunu hazırlamıştır. Ordunun Rus seferine çıkmak üzere İstanbul'dan ayrılması (12 Nisan 1807) Kabakçı Mustafa İsyanı diye bilinen (25-29 Mayıs) ayaklanmaya fırsat vermiştir. III. Selim, uzun yıllar büyük masraflarla ve pek çok düşmanlık kazanarak hazırladığı orduyu ne savaşta ne de kendi hukukunu korumada kullanabilmiş, sonuçta reformlarını inkâr ve tahtını terketmiştir. 1807 ve 1808 seneleri içinde savaş hali devam etmesine rağmen iki büyük ayaklanma, iki padişahın (III. Selim ve IV. Mustafa) katli ve üç değişiklik (Selim, Mustafa ve II. Mahmud) yaşanmış, yeniçeriler, Sened-i İttifak belgesini de oluşturduğundan ötürü (29 Ekim 1808) düşmanlık duydukları Alemdar Mustafa Paşa'yı da üç ay içinde kanlı bir şekilde bertaraf etmişlerdir (16 Kasım 1808). Bu son isyanlar yeniçeri nüfuzunu XVII. yüzyılın ortalarındaki yeniçeri ağaları saltanatı dönemini hatırlatan bir tarzda arttırmıştır. 1807 isyanından sonra ulemanın da katılımıyla düzenlenen "hüccet-i şer'iyeye" ile (31 Mayıs 1807) isyancıların, takip-sizlik kararı alınarak bir nevi dokunulmazlık zırhına büründürülmesi ve hiçbir zaman sorumlu sayılmayacakları teminatının verilmesi (Beydilli, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 4 [2001], s. 33-48) yakın zamanların darbecilerine âdeta örnek teşkil etmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde yeniçeriler veya bu isim altında birleşenlerin ortadan kaldırılmasının II. Mahmud'un baştan itibaren benimsediği siyasetin ana hedefini teşkil etmesine şaşmamak lâzımdır.

Bu son isyanlara katılanların kimlik bilgileri gayet kısırlı olmakla beraber genelde ocağın orta kademedeki subaylarının çoğunlukta bulunduğu tesbit edilebilmektedir. Odabaşı, mütevellî, aşçı ustalar gibi neferat ile yakın temas içine giren bu ki-

şilerin çeşitli yolsuzluklara karışmaları söz konusu olup orta sandıklarından maddi çıkar sağladıklarına, esâme satışlarından istifade ettiklerine dair suçlamaların muhataplarıdır (Sunal, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e*, s. 520). III. Selim'in Fransa ile yakınlaşmasından dolayı çıkan bir savaşın içinde ve ordu henüz sefere çıkmışken patlak vermesinden ötürü hükümdar ve siyaset değişikliğinden en çok faydalanmaları söz konusu olan ve muhalefeti el altından tahrik edip destekledikleri bilinen İngiliz ve Rus parmağının da hesaba katılması gereken 1807 isyanı, Kabakçı Mustafa ismiyle anılsa da esas kadro orta rütbeli subaylardan meydana gelmekteydi. Yeniçeri ordusu cephede bulunduğu İstanbul'da kalan ortaların müteveli ve odabaşları isyan boyunca halkı kendilerine katılmaya davet etmiş ve isyanı yönetmişlerdir. 1807'de olduğu gibi 1808 isyanında da aynı kadroların iş başında bulunduğu, 1826'daki son ayaklanmada ise bu türde pek az subayın kaldığı, zira aradan geçen zaman içinde II. Mahmud'un önceki isyanlara karışanların çoğunu ortadan kaldırdığı tesbit edilmiştir (a.g.e., s. 520 vd.). Orta sandıklarından küçük esnafa, dara düşen halka faizle borç verilmesinin belirli bir taraftarlık hali yarattığı, geniş ameale istihdam eden taşımacılık ve inşaat sektörünün de büyük ölçüde yeniçeriler tarafından denetim altında tutulduğu ayrıca vurgulanmaktadır. Hamal, kayıkçı, inşaat amelesi kethüdâları genelde kendi ortalarından kethüdâ seçmekteydiler. Kabakçı İsyanı'nda esnafın kepenk indirmeye ve isyana katılmaya çağırılması bu bağlantı sebebiyle daha da etkili olmuştur. III. Selim reformlarının mağduru kabul edilmeleriyle ulemâyı kendi yanlarına çekmeleri önem arzeden bir husustu ve bu, başlarda katılmak istemez görüntüsüyle zevahiri kurtarmaya çalışan Şeyhülislâm Atâullah Mehmed Efendi dahil başarıyla sağlanmıştı. Ancak 1807 ayaklanması yüksek ulemanın topyekûn destek verdiği son isyan olmuştur. Yeniçerilerin Nizâm-ı Cedîd şeyhülislâmı diye dillerine doladıkları Sâlihîzâde Ahmed Esad Efendi, isyanın ardından azledilme bahasına 14 Kasım 1808'de başlayan büyük isyana katılmaya yanaşmamış, buna rağmen Anadolu ve Rumeli kazaskerleri destek vermiştir. 1808 Kasım ayaklanması, 1807 Mayıs isyanında el sürülmeyen Nizâm-ı Cedîd'le ilgili bütün kışkırların ve diğer binaların yıkılıp yıkılmasıyla ve nihayetinde saraya da saldırılması sebebiyle kaftesteki IV. Mustafa'nın idamına yol açarak devam etmiştir. Bu arada Selimiye Kışlası'nın yanındaki matbaanın da tahrip edilmesi (17 Kasım 1808), bunun mühendis-hânedeki eğitim için ders kitapları basılması yanında yeni düzeni tanıtan eserleriyle de Nizâm-ı Cedîd'in etkin bir silâhı ve kurumu olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Bu hadise, 1730 yeniçeri isyanındaki yakıp yıkmalara rağmen Müteferrika Matbaası'na dokunulmamasının olumlu bir davranış diye gösterilmesinin (*DBİst.A*, VII, 475) isabetli bir değerlendirme olamayacağını da gözler önüne serer. Zira yeniçerilerin 1730 ayaklanmasındaki bu davranışları sözü edilen matbaanın kendi düzenlerine yönelik bir tehdit unsuru teşkil etmemesinden, hatta daha büyük bir ihtimalle varlığından bile haberdar olmamalarından kaynaklanmaktaydı. Asker ve ulemâ ittifakının arzettiği büyük tehlikeleri bizzat yaşayarak gören II. Mahmud'un aldığı önlemler neticesinde 1826'daki son isyanda ulemâ -biraz zorla da olsa- tamamen padişahın yanında yer almak zorunda kalmıştır.

1791-1793 yıllarında derlenmiş *Kefâlet Defterleri*'nde yer alan, İstanbul'daki 1110 iş yeri ve dükkân sahibi için kullanılan beşe, odabaşı, bölükbaşı ve çavuş gibi sıfatlardan hareketle dükkânların % 40 kadarının yeniçeri bağlantılı olduğu, bunların yanlarında kendi cemaat ve ortalayla alâkalı kişileri çalıştırdıkları, diğer şehirlerde de konumlarından istifade etmek üzere yeniçerilerin ortak olarak tercih edildiğinin belirlenmesi son bağlamda meseleyi çözümleyecek bir önem taşımaktadır (Başaran, *Osmanlı'da Asayiş*, s. 123-124). Özellikle kahve tüccarlarının yeniçerilerle ortaklığının gösterildiği Kahire için yapılan örneklemeler (Raymond, s. 87-89) bunların piyasadaki rollerine ışık tutar. Kısacası piyasaya "mafıyavari" usullerle el atan, devleti elini kolunu bağlayıp âdeta rehin alan, uzun zamandır askerlikle ilgisi kalmadığı halde yenisinin kurulmasına da izin vermeyen, savaşlarda işe yaramayan, iç ayaklanmaları bastıramayan, isyan ve darbeleriyle tanınmış olarak her türlü yenilenmenin önünü tıkayan Yeniçeri Ocağı, Cevdet Paşa'nın dediğinin aksine (*Tezâkir*, IV, 219) devletin kalbinde "seretân illeti" değil, belki ameliyatla alındıktan sonra vücudunun sıhate kavuştuğu omuzundaki ur idi. Zira ortadan kaldırılan sadece askerî bir ocak değildir. Ortadan kaldırılan, muadilleri olan Rusya'da Büyük Petro'nun kökünü kazıdığı (1698) Streltsi askerlerine benzer şekilde imtiyazlarını büyük bir ihtirasla koruyan ve konumlarını

nı zayıflatmaya yönelik bütün askerî reformlara şiddetle karşı çıkan (Ágoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, s. 250), uzun dönemler boyunca yaşanmış olumsuzluklarıyla artık meşruiyetini kaybetmiş, devlete musallat bir örgütün bizzat kendisidir. Çağdaş tarihçilerin merkezî iktidar karşısında ve halkın yanında bir muhalefet odağı, bir sivil toplum örgütü gibi göstermek istedikleri Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla halkın iktidar gücü karşısında korumasız kaldığı tarzındaki iddiaların ortaya konulan bu tesbitler ışığında herhalde bir değeri yoktur ve böyle bir yaklaşım, kuruluşundan 500 küsur yıl sonra devletin evsafına ve merkezî iktidarına karşı yapılmış en büyük haksızlıktır. Yeniçeri meselesinin, "ehl-i ırz ahalinin kendi kazanlarını evlerinin önlerine çıkarmasıyla çözüleceğini" söyleyen II. Mahmud, Vak'a-i Hayriyye diye anılan hadisede bunun gerçekleştiğini görmüş ve bir önceki asrın sonundan beri kesintiye uğrayan Osmanlı yenilenme ve yeniden yapılanması önündeki en büyük engeli nihayet ortadan kaldırmaya muvaffak olmuştur (bk. VAK'A-i HAYRİYYE). II. Mahmud, sadece savunma amaçlı değil, aynı zamanda kısmen merkezî iktidarın parçalanmasından kısmen de Avrupa devletlerinin askerî ve ekonomik müdahalelerinden kaynaklanan büyük iç sorunlarla da uğraşacak modern bir devlet oluşumu öngörmekteydi (Rifa'at Ali Abou-el-Haj, *Modern Devletin Doğuşu*, s. 120). Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından bu amaç doğrultusunda girilen köklü reformların, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan o bütün felâketli gelişmelere rağmen, devleti yaklaşık 100 yıl daha ayakta tuttuğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda II. Abdülhamid'in Meclis-i Meb'ûsan'ın açılış münasebetiyle irat et-

Yeniçeri başlıklı bir mezar taşı (Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Envanter, nr. 1671)

YENİÇERİ

tiği nutkunda (19 Mart 1877) dile getirdikleri bu durumu âdeta teyit etmektedir: "... Nihayet büyük pederim Sultan Mahmud Hân-ı merhûm devletimizin birkaç asırdan beri uğradığı inhitat ve tedennînin başlıca illet-i gâiyyesi olan nizamsızlık ve ondan neşet eden yeniçeri gâilesini ortadan kaldırıp cism-i devlet ve milleti rahnedâr eylemiş olan fesad ve ihtilâl dikenlerini ayıklamış ve Avrupa medeniyet-i hâzırasının en evvel mülkümüze idhâli için bir kapı açmış idi" (II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtıratı, s. 133).

Hulâsa, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemi aşamalarındaki savaşlarda kazanılan başarıların zaman içinde artan bir abartıyla kendilerine mal edildiği yeniçeriler, devletin ve dolayısıyla askerî kurumların yeniden yapılandırılmasını gerektiren daha sonraki devirlerde bu yenilenmenin karşısında duran bir engel halinde ortaya çıkmış, çeşitli isyanların, padişahları tahta çıkarma ve tahttan indirmelerin fâili olarak tarih sahnesinde zamanla artan bir olumsuzluk içinde yer almaya başlamış, böylece geçen uzun bir dönemden sonra geciken reformların, çeşitli yenilgilerin ve kaybedilen toprakların sorumlusu sıfatıyla kanlı bir devlet müdahalesi neticesinde tarihten silinmiştir (14 Haziran 1826). Yeniçeriliğin devlet örgüsünün bütün hücrelerine nüfuz ederek "asabiyyet-i milliye" ile özdeşleştiği savının (Cevdet, *Tezâkir*, IV, 219) ve bu şekilde bir efsane hâlesine büründürülmüş olmasının bilimsel anlamda geçerliliği sorgulanmaya muhtaçtır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. de Hungaria, *Tractatus de moribus conditionibus et nequicia Turcorum* (ed. R. Klockow), Köln 1993; Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, 220-221, 278, 515-516; Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576* (trc. T. Noyan, ed. Kemal Beydilli), İstanbul 2007, I, 529; Naimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpsirli), Ankara 2007, I, 70; II, 487; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, s. 254; Ubeydullah Kuşmânî – Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi* (haz. Aysel Danacı Yıldız), İstanbul 2007; Mehmed Emin Edib Efendi'nin *Hayatı ve Târîhi* (haz. Ali Osman Çınar, doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 242-247; C. Garzoni, "Relazione dell'Impero Ottomano del senatore Costantino Garzoni" (E. Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, seri III^a, cilt I içinde), Firenze 1840, s. 369-436; Hammer, *GOR*, I, 727; Cevdet, *Târih*, V-XII, tür.yer.; a.mlf., *Tezâkir*, IV, 218-219; II. Abdülhamid'in İlk Mabeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtıratı, I-II (1876-1880) (haz. Davut Erkan), İstanbul 2011, s. 133; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'empire Ottoman*, Paris 1897, I, 329; J. Krauter, *Franz Freiherr von Ottenfels: Beiträge zur Politik Metternichs im*

griechischen Freiheitskampfe 1822-1832, Salzburg 1913, s. 5, 19, 32, 33, 83; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, tür.yer.; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 324; Danişmend, *Kronoloji*, II, 372; B. D. Papoula, *Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im Osmanischen Reich*, München 1963; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964; D. Pipes, *Slave Soldiers and Islam*, New Haven-London 1981; Cemal Kafadar, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict* (yüksek lisans tezi, 1981), McGill University, a.mlf., *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul 2009, s. 29-37; a.mlf., *İki Cihan Aresinde: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (trc. Ceren Çıkin), Ankara 2010; a.mlf., "On the Purity and Corruption of the Janissaries", *TSAB*, V (1991), s. 273-279; a.mlf., "Yeniçeriler", *DBİst.A*, VII, 472-476; Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı: Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki*, İstanbul 1984, s. 57 vd., 184, 186; a.mlf., "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e: III. Selim ve Dönemi* (ed. Seyfi Kenan), İstanbul 2010, s. 27-57; a.mlf., "Kabakçı İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer'iyye", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 4, İstanbul 2001, s. 33-48; a.mlf., "Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Hakkında", a.e., sy. 12 (2005), s. 221-224; E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar, Osmanlı Feodalizminin Oluşum Süreci* (trc. Orhan Esen – Yılmaz Öner), İstanbul 1986, I, 148-153; *Mebed-i Kânûn-ı Yeniçeri*; H. R. Roemer, *Persien auf dem Weg in die Neuzeit: Iranische Geschichte von 1350-1750*, Beirut 1989, s. 313; Claudia Römer, *Osmanische Festungsbesatzungen in Ungarn zur Zeit Murâds III*, Wien 1995; A. Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi: Abdurrahman Kethüdâ Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi* (trc. Alp Tümertekin), İstanbul 1999, s. 87-89; J. A. B. Palmer, "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar* (haz. Oktay Özel – Mehmet Öz), Ankara 2000, s. 475-516; Speros Vryonis Jr., "Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmeleri", a.e., s. 517-554; Gümeç Karamuk, "Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine", a.e., s. 555-572; Rifa'at Ali Abou-el-Haj, *Modern Devletin Doğuşu: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu* (trc. Oktay Özel – Canay Şahin), Ankara 2000, s. 70, 72, 120, 140; a.mlf., *1703 İsyanı: Osmanlı Siyasetinin Yapısı* (trc. Çağdaş Sümer), Ankara 2011, s. 94-131; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001; *Bir Yeniçerinin Hatıratı* (trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003; Brian L. Davies, "Rus Askerî Gücünün Gelişmesi 1453-1815", *Top, Tüfek ve Sün-gü: Yeniçağ'da Savaş Sanatı: 1453-1815* (ed. J. Black, trc. Yavuz Alogan), İstanbul 2003, s. 154-188; Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klâsik Çağ: 1300-1600* (trc. Ruşen Sezer), İstanbul 2003; K. Kreiser – Ch. K. Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei*, Stuttgart 2003, s. 265; Eun-jeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Leiden 2004; G. Ağoston, *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi* (trc. Tanju Akad), İstanbul 2006; a.mlf., *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç* (trc. M. Fatih Çalışır), İstanbul 2012, s. 250; a.mlf., "Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia, 1500-1800", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, XII/2, Bloomington 2011, s. 281-319; *Osmanlılarda Sağlık* (haz.

Coşkun Yılmaz – Necdet Yılmaz), İstanbul 2006, II, 26-28; Betül Başaran, *Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the End of the Eighteenth Century, 1789-1793* (doktora tezi, 2006), Chicago University; a.mlf., "III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar* (der. N. Lévy – A. Toumarkine), İstanbul, ts. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları), s. 116-134; Mehmet Mert Sunal, *Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826* (doktora tezi, 2006), Binghamton University; a.mlf., "Ocak-ı Âmir'e'den Ocak-ı Mülğâ'ya Doğru: Nizâm-ı Cedid Reformları Karşısında Yeniçeriler", *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e: III. Selim ve Dönemi*, s. 497-527; Selim Aslantaş, *19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar: Osmanlıda Sırp İsyanları*, İstanbul 2007, s. 66 vd.; M. L. Stein, *Osmanlı Kaleleri: Avrupa'da Hudut Boy-ları* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 2007; Ali Çaksu, "Janissary Coffee Houses in Late Eighteenth – Century Istanbul", *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee* (ed. D. Sajdi), London 2007, s. 117-132; R. Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş: 1500-1700* (trc. Tanju Akad), İstanbul 2007; a.mlf., "Yeni Çeri", *El²* (İng.), XI, 322-331; Aysel Danacı Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion* (doktora tezi, 2008), Sabancı Üniversitesi; a.mlf., "Şeyhülislâm Şerifzâde Mehmed Atâullah Efendi, III. Selim ve Vak'a-i Selimiyye", *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e: III. Selim ve Dönemi*, s. 529-564; Süleyman Kızıltoprak, "Türk Askerî Tarihinde Memlûk Sistemi", *Türkler ve Askerlik*, İstanbul 2009, s. 139-182; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askerî Teşkilâtı", a.e., s. 239-312; a.mlf., "Devşirme", *DİA*, IX, 254-257; Bakı Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York 2010; Ali Yayıoğlu, "Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi", *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e: III. Selim ve Dönemi*, s. 667-709; Cengiz Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidan", a.e., s. 183-251; Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klâsik Çağında Savaş*, İstanbul 2010, s. 30 vd., 57-58, 159 vd.; a.mlf., *Zamanın İskenderi, Şarkın Fâtih: Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, s. 114-117; a.mlf., *Osmanlı Klâsik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 37-60; a.mlf., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I: Bayezid (II)-Yavuz-Kanunî*, İstanbul 2011, s. 27; Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, İstanbul 2011, tür.yer.; Gülay Yılmaz, *The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Ottoman City: The Case of Istanbul* (doktora tezi, 2011), McGill University, tür.yer.; Kavanin-i Yeniçerîyan: *Yeniçeri Kanunları* (haz. Tayfun Toroser), İstanbul 2011; Mustafa Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", *DTCFD*, V (1947), s. 291-313; G. Káldy-Nagy, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *AOH*, XXXI/2 (1977), s. 147-183; Mücteba İlğürel, "Yeniçeriler", *İA*, XIII, 385-395.

KEMAL BEYDİLLİ

YENİÇERİ AĞASI

(bk. YENİÇERİ).